

Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta
Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Štěpán Janda

**Cestovní ruch v zemích bývalé
Jugoslávie**

Bakalářská práce

Praha 2007

Vedoucí bakalářské práce: RNDr. Jiří Vágner, Ph.D.

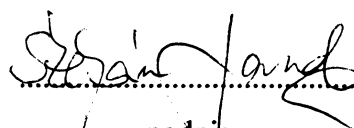
Děkuji vedoucímu této bakalářské práce RNDr. Jiřímu Vágnerovi, Ph.D. za hodnotné rady a odborné vedení mé práce.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně, pod vedením školitele Jiřího Vágnera, a že jsem všechny použité prameny řádně citoval.

Jsem si vědom toho, že případné využití výsledků, získaných v této práci, mimo Univerzitu Karlovu v Praze je možné pouze po písemném souhlasu této univerzity.

Svoluji k zapůjčení této práce pro studijní účely a souhlasím s tím, aby byla řádně vedena v evidenci vypůjčovatelů.

V Turnově dne 18. srpna 2007

.....
podpis

Seznam zkratek

apod.	a podobně	MZV	ministerstvo zahraničních věcí
atd.	a tak dále	např.	například
CR	cestovní ruch	NATO	Severoatlantická aliance
č.	číslo	NP	Národní park
ČR	Česká republika	OSN	Organizace spojených národů
ČSFR	Československá federativní republika	RVPH	Rada vzájemné hospodářské pomoci
ČSR	Československá republika	SFRJ	Socialistická federativní republika Jugoslávie
ČSSR	Československá socialistická republika	SARS	Syndrom akutního respiračního selhání
EHS	Evropské hospodářské společenství	SČH	Srbsko a Černá Hora
EU	Evropská unie	tis.	tisíc
HDP	hrubý domácí produkt	tj.	to je
HUZ	hromadné ubytovací zařízení	tzv.	takzvaný
MF	Mladá fronta	UNESCO	Organizace Organizace spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu
mil.	milion	UNWTO	Světová turistická organizace
mm	milimetr	USD	Americký dolar
		USAID	Agentura Spojených států amerických pro mezinárodní rozvoj

Obsah

	strana
1. Úvod.....	8
1.1 Téma a struktura práce	8
1.2 Stanovené hypotézy.....	9
2. Diskuse s literaturou.....	10
3. Metodika práce.....	12
4. Charakteristika a historie bývalé Jugoslávie	14
4.1 Obecná charakteristika	14
4.2 Historie.....	15
5. Destinace a předpoklady pro CR.....	16
5.1 Předpoklady CR	16
5.2 Turistické atraktivty	18
5.3 Formy CR.....	20
6. Význam zahraničního příjezdového CR v zemích bývalé Jugoslávie ve světovém a evropském měřítku.....	22
7. Stav příjezdového a výjezdového CR	25
7.1 Příjezdový CR.....	25
7.2 Rozmístění a koncentrace CR	34
7.3 Národnostní struktura zahraničních turistů	37
7.4 Aktuální stav výjezdového CR.....	40
7.5 Saldo CR.....	42
8. Vývoj CR ve vztahu k Česku.....	44
8.1 Příjezdový CR.....	44
8.2 Výjezdový CR	50
9. SWOT analýza a priority příjezdového CR.....	52
9.1 SWOT analýza.....	52
9.2 Priority rozvoje CR.....	54
9.3 Projekty rozvoje CR.....	56
9.4 Strategie rozvoje CR	60
10. Závěr.....	64
Použitá literatura a zdroje.....	66
Přílohy	

Seznam grafů, tabulek a obrázků

	strana
Tabulka č. 1: Servery zabývající se propagací CR v bývalé Jugoslávii	12
Tabulka č. 2: Lokalizační předpoklady CR jednotlivých zemí	16
Obrázek č. 1: Památky UNESCO v zemích bývalé Jugoslávie	18
Obrázek č. 2: Národní parky v zemích bývalé Jugoslávie	19
Graf č. 1: Vývoj počtu zahraničních turistů na světě v letech 1950-2005	22
Graf č. 2: Rozdělení devizových příjmů podle regionů světa v letech 1985 a 2005	23
Graf č. 3: Počty příjezdů zahraničních turistů v Evropě v letech 1990 až 2005	24
Graf č. 4: Rozdělení devizových příjmů podle regionů Evropy v letech 1990 a 2005	24
Graf č. 5: Vývoj počtu příjezdů do bývalé Jugoslávie od roku 1939	27
Graf č. 6: Vývoj počtu příjezdů do bývalé Jugoslávie od rozpadu federace	28
Graf č. 7: Počet zahraničních turistů na 1000 obyvatel států bývalé Jugoslávie v letech 1995 až 2006	30
Graf č. 8: Počet noclehů na 1000 obyvatel států bývalé Jugoslávie od roku 1995	31
Graf č. 9: Devizové příjmy z CR na 1000 obyvatel států bývalé Jugoslávie v letech 1995 až 2005	32
Graf č. 10: Podíly příjezdů, noclehů a příjmů jednotlivých států na celkových hodnotách území bývalé Jugoslávie	34
Tabulka č. 3: Nejvýznamnější oblasti CR států bývalé Jugoslávie	36
Graf č. 11: Národnostní struktura zahraničních turistů v roce 2006	39
Tabulka č. 4: Vzájemný pohyb turistů mezi státy bývalé Jugoslávie v roce 2006 (v tis.)	41
Graf č. 12: Saldo CR zemí bývalé Jugoslávie v letech 1995 až 2003	43
Tabulka č. 5: Národnostní struktura zahraničních turistů v Jugoslávii v roce 1968 (v %)	45
Tabulka č. 6: Vývoj příjezdů z ČSSR v letech 1970-80 (v tis.)	45

Graf č. 13: Počet příjezdů českých turistů do Chorvatska v letech 1990-2006	47
Graf č. 14: Počet noclehů českých turistů v Chorvatsku v letech 1990-2006	47
Tabulka č. 7: Počet příjezdů českých turistů do zemí bývalé Jugoslávie v letech 2001 až 2006 (v tis.).....	49
Tabulka č. 8: Počet noclehů českých turistů v zemích bývalé Jugoslávie v letech 2001 až 2006 (v tis.).....	49
Tabulka č. 9: Počet příjezdů občanů SFRJ do ČSSR v letech 1970 až 1980...	50
Graf č. 15: Počet hostů a noclehů z vybraných zemí bývalé Jugoslávie v Česku v letech 2005 a 2006.....	51

1. Úvod

1.1 Téma a struktura práce

„Cestovní ruch je specifickou formou mechanického pohybu obyvatelstva, jejíž rozsah a intenzita roste. V zásadě se člení na domácí (vnitrostátní) cestovní ruch, který se statisticky obtížně vyhodnocuje, a mezinárodní cestovní ruch (spojený s překročením státní hranice), který je celosvětově relativně přesně evidovaný. Materiály Světového fóra cestovního ruchu (listopad 1994 v Ósace) konstatují, že se cestovní ruch stává hlavním odvětvím světového hospodářství; ještě koncem 80. let byl na třetím místě - za ropným a automobilovým průmyslem. Z celkového objemu příjmů připadá (odhadem) 80 % na domácí cestovní ruch. Ve vyspělých zemích se cestovní ruch, v souvislosti s růstem životní úrovně a rozšiřováním fondu volného času, stává masovým jevem a ekonomicky a sociologicky důležitým fenoménem. Dotýká se i rozvojových zemí, které jsou jako „přijímající“ země stále intenzivněji zapojovány do mezinárodního cestovního ruchu (Hrala 1996, s. 6).“

Bývalá Jugoslávie se těšila velkému zájmu turistů a cestovní ruch (dále jen CR) byl pro ni dlouhou dobu důležitým zdrojem příjmů. Když se v 1. polovině 90. let 20. století začala krvavě rozpadat, CR v regionu upadl do výrazného útlumu. Po završení konfliktů se turisté do nově vzniklých zemí Slovinska, Chorvatska, Bosny a Hercegoviny, Jugoslávie (v roce 2002 přejmenované na Srbsko a Černou Horu) a Makedonie opět začali vracet. Zajímalo mě, jaký vliv na CR v regionu měly války a rozpad federace, zda se CR vrátil na předválečnou úroveň nebo jí ještě nedosáhl. Také jsem chtěl znát, jak se vyvíjela návštěvnost ze strany Čechů, pro které byla Jugoslávie vždy oblíbenou destinací. To jsou nejvýznamnější důvody, proč jsem si vybral tuto práci.

Jako cíle práce byly stanoveny: Celkové zhodnocení CR na území bývalé Jugoslávie se zaměřením na příjezdový CR od roku 1991 do současnosti s detailním pohledem na vývoj v jednotlivých, nově nezávislých státech, dále určení dominantních forem CR, identifikace silných a slabých stránek v současném stavu CR a možnosti jeho dalšího rozvoje, zjištění významu Česka (Československa) jako zdrojové země a význam CR zemí bývalé Jugoslávie v evropském měřítku.

Svoji práci začínám kapitolou o stručné historii, charakteristice analyzovaného území, turisticky atraktivních místech a potenciálních způsobech trávení pobytu.

Následuje oddíl věnovaný stavu CR ve světě a regionálním významu CR zemí bývalé Jugoslávie. Další kapitola se zabývá příjezdovým CR, který zkoumá z několika hledisek a detailně se zaměřuje na jeho vývoj po rozpadu federace a na současný stav. Této části práce je vyhrazen největší prostor. Následuje část věnovaná výjezdovému CR. Speciální kapitola je vyhrazena pro studium významu příjezdového a výjezdového CR z Česka, které dlouhodobě patří mezi významné zdrojové země. Na závěr byla umístěna SWOT analýza příjezdového CR, která ukazuje na klady, zápory a možnosti regionu a z nich vycházející doporučení pro stanovení priorit CR a vytvoření národních koncepcí rozvoje CR.

1.2 Stanovené hypotézy

Podle obsahu a cílů práce byly stanoveny následující hypotézy:

1. Rozpad federace znamenal v dlouhodobějším horizontu nárůst počtu zahraničních turistů. Po rapidním poklesu v 1. polovině 90. let se turisté postupně vraceli a překonali úroveň z konce 80. let.
2. Dominantní formou zahraničního cestovního ruchu v regionu je masový cestovní ruch, který se koncentruje na pobřeží Jaderského moře. Horské oblasti na jihovýchodě přes dobré lokalizační podmínky nedosahují vysoké návštěvnosti.
3. Češi patří mezi nejvýznamnější skupinu zahraničních turistů už od poloviny 20. století a množství jejich příjezdů se po pádu komunismu ještě zvýšilo.

2. Diskuze s literaturou

O CR na území bývalé Jugoslávie existuje obecně velmi málo publikací. Od rozpadu státu v 90. letech nevyšla pravděpodobně žádná v češtině, která by se zabývala CR komplexně na území celého regionu. Několik málo dostupných knih pochází ze 70. a 80. let, ale tato díla se věnují CR pouze okrajově, nevěnují se tématu příliš do hloubky, a proto v nich nenajdeme prakticky žádné detailní informace o zkoumané problematice.

Z cizojazyčných publikací se CR na území bývalé Jugoslávie asi nejvíce věnuje *Geografia turystyczna swiata* od J. Warszyńskiej (2000). V ní jsou vyjmenovány největší turistické atraktivity regionu. Chybí zde ovšem statistická data a většinu podkladů je proto nutné vyhledat na internetu, ze kterého jsem čerpal velkou část informací a dat pro tuto práci.

Bohužel ani na internetu není literatura o problematice CR v bývalé Jugoslávii v dostatečném množství. Výjimkou je článek *The recovery of tourism in Slovenia* od A. Goslara (2003), který poměrně detailně pojednává o vývoji CR ve Slovinsku od konce 80. let do druhé poloviny 90. let. V textu nalezneme kromě nejdůležitějších údajů, jako je celkový počet příjezdů, noclehů apod., i stanovení nejvýznamnějších forem CR Slovinska. Vše je podepřeno dostačujícím množstvím statistických údajů. Nevýhodou článku se ale stává, že použitá data v něm jsou už relativně zastaralá.

Další obsáhlejší kvalitní internetové publikace neexistují. Pouze na webových stránkách Světové turistické organizace (dále jen UNWTO) najdeme v některých obecných člancích zmínku o CR v zemích bývalé Jugoslávie. Stručné analýzy o stavu CR v Chorvatsku, které ale pro naše potřeby jsou nedostatečné, publikuje server euromonitor.com. Zajímavé články má i rádio Slobodna Evropa a jiná media, rozsahově jsou však velmi krátké, chybí v nich dostatek statistických dat a mají pouze okrajový doplňkový význam. Proto musela být většina informací zjišťována z webových stránek národních statistických úřadů a ministerstev, do jejichž kompetence spadá CR. V několika málo případech zde byly publikovány soubory s dlouhodobě sledovanými ukazateli CR, k nimž byly připojeny i doplňující komentáře. Zbytek podkladů tvořila pouze strohá čísla a statistika.

Statistické údaje, jak je uvedeno výše, musely být pro nedostatek tištěné literatury zjišťovány z drtivé většiny z internetových zdrojů národních statistických úřadů, ministerstev a turistických centrál. To s sebou přinášelo velké potíže, protože

vyhledávání dat bylo často velmi komplikované a nebylo výjimkou, že hledané informace se vůbec nezveřejnily. Problém přinášely i některé dokumenty psané pouze v azbuce. Pravděpodobně nejlépe se data pořizovala pro Slovinsko a pro Chorvatsko, kde se daly najít údaje za delší časový horizont, administrativně nižší správní jednotky a ve slovinském případě byly vymezeny i turistické regiony. Ostatní země mají statistické databáze uveřejněné na internetu mnohem chudší. Nejhorší situace platí pro Srbsko, kde se uveřejňuje naprosté minimum informací. V Bosně a Hercegovině existují dokonce tři statistické úřady, ale ani jeden nepodává dostatečné množství dat. Potíže pro sledování dlouhodobého vývoje CR přináší i rozpad federace v roce 1991, protože od tohoto data se počítá velká část dříve domácích jugoslávských turistů za zahraniční z nově vzniklých států a dochází k výraznému zkreslení skutečného stavu. Problém přineslo i rozdělení Srbska a Černé Hory (dále jen SČH) na dva samostatné státy, kde pokud není uvedeno jinak, platí údaj pro obě země dohromady. Podobnou nepříjemnost způsobil také rozpad Československa v roce 1993. Od roku 1999 se navíc do srbských statistik nezapočítávají data za provincii Kosovo, kterou od té doby spravuje mezinárodní společenství, jež údaje o CR pravděpodobně vůbec nezjišťuje.

Závěrem lze říci, že dostupné literatury na danou problematiku na regionální úrovni je poměrně málo, a pokud existuje, pak se tématem nezabývá příliš hluboko. Statistické podklady také často chybí nebo plně nedostačují.

3. Metodika práce

Vzhledem ke svému obsahu byla většina podkladů této práce zpracována popisnými a analytickými metodami. Informace a data byla čerpána z dostupné literatury zaměřené na CR buď obecně, anebo přímo regionálně. Dalšími zdroji se staly webové stránky národních statistických úřadů, turistických centrál a ministerstev, do jejichž kompetence CR spadá. Výběr odkazů na nejkvalitnější servery zabývající se CR jednotlivých států shrnuje tabulka číslo (dále jen č.) 1. Dále bylo ještě čerpáno z odborných článků z různých internetových serverů a z vědomostí a z poznatků autora práce.

Tabulka č. 1: Servery zabývající se propagací CR v bývalé Jugoslávii

Bosna a Hercegovina	http://www.bhtourism.ba/	Oficiální prezentace turistiky BaH
	http://www.tourism.ba/	Oficiální prezentace turistiky Federace BaH
	http://bosna.unas.cz/	Server o Bosně a Hercegovině
Černá Hora	http://www.visit-montenegro.com/	Národní turistický portál
	http://www.tourism-montenegro.com/	Turistická nabídka Černé Hory
	http://www.montenegro.com/	Turistická nabídka Černé Hory
Chorvatsko	http://www.croatia.hr/	Chorvatský národní turistický server
	http://cz.croatia.hr/Home/	Chorvatské turistické sdružení
	http://www.findcroatia.com/	Server o CR v Chorvatsku
Makedonie	http://www.exploringmacedonia.com/	Národní turistický portál
	http://www.gomacedonia.com/	Centrum alternativního CR
Slovinsko	http://www.slovenia.info/	Národní turistický portál
Srbsko	http://www.serbia-tourism.org/	Národní portál CR

Začátek práce se zabývá obecným vstupem do studované problematiky, při jejím zpracování bylo použito popisných metod. V páté kapitole, která se věnuje destinacím a předpokladům pro rozvoj CR, byla mimo jiné vytvořena jednoduchá mapa památek UNESCO a národních parků. Dále jsou popsány nejdůležitější formy příjezdového CR v regionu. Od šesté po osmou kapitolu, které se zabývají příjezdovým a výjezdovým CR v globálním a regionálním měřítku, bylo použito

získaných statistických podkladů, na jejichž základě byly vytvořeny tabulky a grafy pro ilustraci daného tématu. Ty jsou doplněny textem, jenž vysvětluje jednotlivé okolnosti, které způsobily daný jev a ovlivnily jeho další vývoj v určitém časovém horizontu.

Devátá kapitola se od metod předchozích oddílů liší, předmětem jejího zájmu se staly projekty, strategie rozvoje CR a metoda SWOT analýzy. V této části se použily dokumenty získané z kompetentních ministerstev a pomocí SWOT analýzy byly zjišťovány priority rozvoje CR ve sledovaném regionu. V závěrečné desáté kapitole byly získané poznatky shrnuty k potvrzení, nebo vyvrácení stanovených hypotéz.

4. Charakteristika a historie bývalé Jugoslávie

4.1 Obecná charakteristika

Bývalá Jugoslávie leží v jihovýchodní Evropě na západní části poloostrova Balkán. Na jihozápadě je ohraničena Jaderským mořem, ve kterém se nachází poměrně velké množství ostrovů (např. Cres, Krk, Pag, Brač nebo Hvar). Po celé délce území souběžně s mořským pobřežím se vypínají přes 2000 metrů vysoké vrcholky Julských Alp (Triglav 2864 m n. m.) a dalších pohoří (např. Velebit, Prenj, Durmitor), které prudce stoupají od pobřeží a jsou tvořené z velké části horninami z vápenců. Nachází se zde mnoho krasových oblastí a také horská jezera. Směrem do vnitrozemí přecházejí hory ve vrchoviny, pahorkatiny a na severu v nížiny kolem velkých řek Sávy, Drávy, Dunaje a Tisy (viz obrázek v příloze).

Podnebí je závislé na vzdálenosti od moře a na nadmořské výšce. V zásadě platí, že směrem do vnitrozemí klesá množství srážek, zvyšují se roční amplitudy teploty a průměrná roční teplota se snižuje (průměrná roční teplota a úhrn srážek: Podgorica: 16,7 °C, 1653 mm, Bělehrad: 11,9 °C, 684 mm). Teplá léta dávají dobré podmínky pro rozvoj CR na mořském pobřeží a zároveň v zimě na horách je pravidelná sněhová pokrývka umožňující zimní rekreaci (Republički hidrometeorološki zavod Srbije, 2007).

Před rozpadem v roce 1991 zaujímal bývalá Jugoslávie rozlohu 255 804 km² a měla 23 542 815 obyvatel. Nejpočetnější národností v roce 1991 byli Srbové (36,3 %), poté Chorvati (19,8 %), Bosňáci (10 %), Albánci (9,2 %), Slovinci (7,5 %), Makedonci (5,9 %), Jugoslávci (3 %), Černohorci (2,3 %) a Maďaři (1,6 %), (Britannica, book of the year, 1992). Pouze Slovinci v bývalé Slovinské federativní republice tvořili dominantní většinu a v ostatních republikách téměř nežili, zbylé státy byly a jsou národnostně promíchané, což vedlo k destruktivním ozbrojeným konfliktům v 90. letech minulého století za účelem vytvoření etnicky čistých a územně rozšířenějších států (tzv. Velkého Srbska na úkor Bosny a Hercegoviny a Chorvatska, Velkého Chorvatska na úkor Bosny a Hercegoviny a snaha kosovských a makedonských Albánců o Velkou Albánii). Následkem válek uprchlo z Chorvatska až 200 000 Srbů. V Bosně a Hercegovině, kde byl konflikt nejkrvavější, zahynulo přibližně 200 000 osob a několik stovek tisíc dalších lidí bylo donuceno k vystěhování. Z Kosova muselo odejít nejdříve několik stovek tisíc Albánců před srbskou armádou, později utíkali Srbové před vracejícími se Albánci (Kupka 2003).

4.2 Historie

Bývalá Jugoslávie vznikla jako Království Srbů, Chorvatů a Slovinců po 1. světové válce a název Jugoslávie převzala v roce 1929. Nově vzniklá země byla tvořena pestrou mozaikou národností, které byly dlouhou dobu od sebe oddělené a odcizené, což mělo za následek napětí od počátku společného státu. Slovinci, Chorvaté a Maďaři se jako římskí katolíci cítili od ostatních kulturně vzdáleni, Srbové a Černohorci (pravoslavní) se ale považovali za osvoboditele jižních Slovanů a vytvořili stát, v němž drželi prakticky všechnu moc (Kupka 2003).

Ve 2. světové válce se země rozpadla na ustašovské Chorvatsko kolaborující s Hitlerem a na Němci okupovaný zbytek území, docházelo k brutálním etnickým čistkám na Srbech žijících na chorvatském území. Po válce byla Jugoslávie federalizována (republiky Slovinsko, Chorvatsko, Bosna a Hercegovina, Srbsko, Černá Hora, Makedonie a autonomní území Vojvodina a Kosovo) a pod vedením maršála J. B. Tita začala budovat socialismus, od ostatních států východního bloku se však značně lišila a byla mnohem svobodnější, národnostní napětí ustoupilo a země se slibně rozvíjela i po stránce cestovního ruchu. Především chorvatské pobřeží se stalo vyhledávaným cílem turistů z Evropy. V 80. letech 20. století začalo opět růst napětí, výrazně sílil nacionalismus Srbů, kteří toužili po větší moci jako v meziválečných letech. Ostatní národy nechtěly tuto situaci připustit, a naopak s koncem vlády jediné, komunistické strany a přechodem k pluralitnímu systému na začátku 90. let požadovaly větší samostatnost. Docházelo k incidentům mezi Srby a Chorvaty v Krajině a Slavonii a Albánci v Kosovu (Pirjevec 2000).

V červnu 1991 vyhlásilo Slovinsko a Chorvatsko nezávislost, zatímco Slovinci se osamostatnili víceméně pokojně, na chorvatském území se rozpoutala krvavá válka a jeho třetina byla zabrána místními Srby, podporovanými jugoslávskou armádou. V dubnu 1992 se rozpoutaly boje i v Bosně a Hercegovině mezi Bosňáky, Srby a Chorvaty a zemi naprosto zdevastovaly. V roce 1995 byl v Bosně i Chorvatsku uzavřen mír, ale oba státy se z války vzpamatovávají ještě dosud (Hladký, 1996). Poslední konflikt se odehrál v Kosovu na konci 90. let mezi většinovými Albánci a Srby a byl ukončen intervencí Severoatlantické aliance, od té doby je Kosovo protektorátem OSN. Uvedené konflikty v 90. letech fatálně poznamenaly místní turistický průmysl, který měl vykročeno k obrovskému rozmachu a rozvoji.

5. Destinace a předpoklady pro CR

5.1 Předpoklady CR

Lokalizační předpoklady

Na území bývalé Jugoslávie se nachází nespočet turisticky atraktivních oblastí a objektů pro různé druhy CR. Turisté mohou navštívit území za účelem klidné rekreace ve slunných pobřežních letoviscích nebo v lázních. Ale také mohou strávit aktivní dovolenou ve vysokohorských oblastech. Nejvýznamnější atraktivity a způsoby trávení pobytu v bývalé Jugoslávii jsou uvedeny níže v samostatných kapitolách. Nejvýznamnější lokalizační předpoklady shrnuje tabulka č. 2, kde jsou jednotlivé položky označované podle přítomnosti daného jevu od 1 do 5 (jako ve škole - 1-nejlepší předpoklady, 5-nejhorší předpoklady).

Tabulka č. 2: Lokalizační předpoklady CR jednotlivých zemí

	mořské pobřeží	vodní nádrže a jezera	hory	krasové jevy	divoké řeky	historické památky	lázně	kasina
Bosna a Hercegovina	4	2	1	1	1	2	1	4
Černá Hora	1	2	1	1	2	2	4	4
Chorvatsko	1	2	1	1	2	1	2	1
Makedonie	5	1	1	1	2	2	2	2
Slovinsko	3	4	1	1	1	1	1	1
Srbsko	5	3	1	1	2	4	1	2

Zdroj: viz tabulka č. 1

Z uvedeného hodnocení vychází nejlepší lokalizační předpoklady CR pro Chorvatsko (11 bodů) a Slovinsko (13 bodů), nejhoršího výsledku dosáhlo Srbsko (19 bodů).

Realizační předpoklady

Všechna hlavní města regionu mají letecké spojení s nejdůležitějšími letišti v Evropě a také mezi sebou. Ovšem chybí mezikontinentální linky, do Spojených států amerických nemá přímé spojení ani jedno letiště! Také nízkonákladové společnosti se na bývalou Jugoslávii ještě nezaměřily. Největší letiště regionu jsou v Bělehradě a Záhřebu (pro srovnání s přibližně pětinovým počtem odbavených proti Praze).

Kvalita infrastruktury na území regionu se značně liší, zjednodušeně se směrem k východu snižuje. Dálniční síť je ve Slovinsku a Chorvatsku poměrně hustá a nové silnice se zde staví relativně rychle a stále přibývají. V ostatních zemích není dálnic dostatek a ani jejich výstavba nepokračuje rychlým tempem. Kvalita a hustota silniční sítě se směrem k východu také snižuje, ubývá silnic s asfaltovým povrchem ve prospěch nekvalitních makadamových cest. Pozemní komunikace regionu utrpěly vážné škody v nedávných válkách (především v Bosně a Hercegovině a Srbsku).

Autobusy jsou nejrozšířenějším druhem veřejné dopravy, protože železnice do mnoha oblastí vůbec nevede. Mezi velkými městy jezdí autobusů dostatek a většinou jsou moderní. Do menších měst je ale spojení slabší, často ani žádné nejedou nebo jsou velmi staré a nespolehlivé (Centrotrans, 2007).

Železniční síť není příliš hustá a její stav je poměrně špatný. Chybí vysokorychlostní koridory, nedostatečné přímé spojení se střední a západní Evropou (mimo Slovinsko). Frekvence spojů je obecně značně nízká (Die Bahn, 2007). Stejně jako silnice utrpěla i železnice velké válečné škody.

Ubytovací zařízení na území bývalé Jugoslávie prodělávají výraznou modernizaci. Na pobřeží a v hlavních městech jsou ubytovací kapacity v dostatečném počtu. Nacházejí se zde a stále přibývají i vícehvězdičkové hotely pro náročnou klientelu. Mimo hlavní turistické oblasti se ale množství a kvalita ubytovacích zařízení stává nedostatečnou. Podobný stav platí i pro ostatní služby poskytované turistům – v hlavních oblastech ČR jsou poskytovány služby i přes četné nedostatky na relativně dobré úrovni. V méně turisticky atraktivních regionech mají ovšem místy až katastrofální úroveň.

Selektivní předpoklady

Bezpečnostní situace v bývalé Jugoslávii se již relativně zlepšila. Pro zahraniční návštěvníky bude mít kredit nejbezpečnější země pravděpodobně Slovinsko jako jediný člen EU z regionu. V ostatních zemích se však bezpečnostní i politická situace z divokých 90. let také zklidnila, výjimku tvoří pouze srbská provincie Kosovo a severozápadní oblasti Makedonie.

Všechny země regionu zrušily nebo alespoň zjednodušily vízovou povinnost pro tzv. západní země. Problémem zůstává ohlašovací povinnost u cizinecké policie např. v Srbsku nebo Bosně, která turistům zbytečně znepříjemňuje pobyt. Zlepšením je běžné používání eura ve Slovinsku, Černé Hoře a Bosně (MZV ČR, 2007).

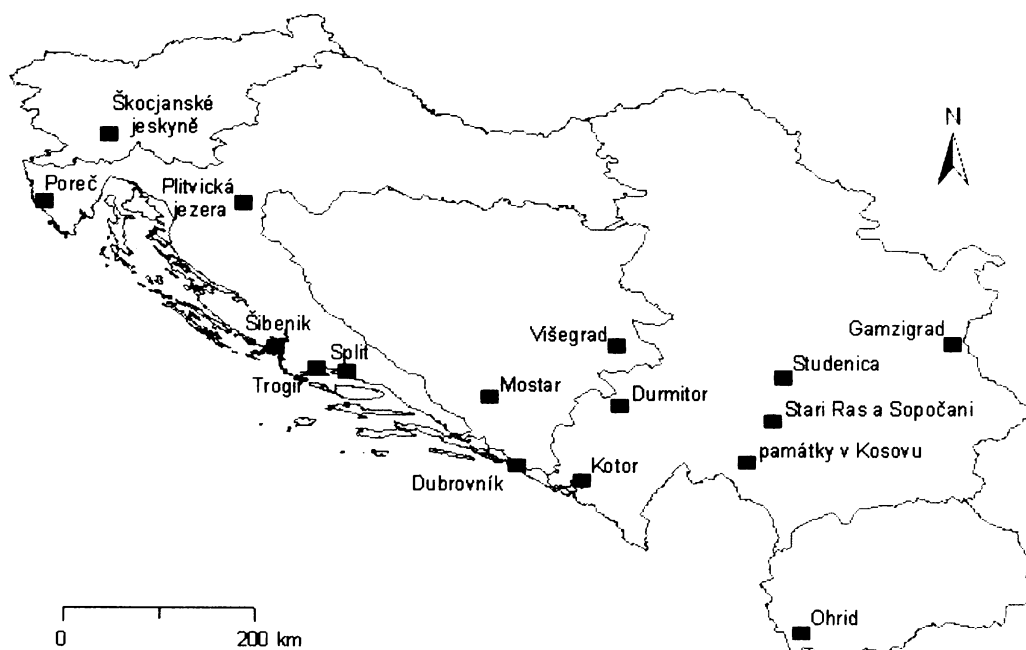
Životní prostředí se paradoxně v některých oblastech díky válkám zlepšilo, protože mnoho vesnic a továren zaniklo a CR dříve přetěžované oblasti se najednou ocitly liduprázdné. Na druhou stranu válka vyřadila z provozu např. čističky odpadních vod a ostatní technické služby, což vedlo k znečištění přírody v okolí velkých měst. Odpadky v přírodě jsou obecně velkým problémem balkánských zemí. Státy si jsou vědomi, že životní prostředí je nutné chránit a pro jeho ochranu jsou v některých zemích vypracovány rozsáhlé projekty. Také vznikají regulační plány omezující stavby na pobřeží, aby nedocházelo k jeho plnému zastavení jako v některých oblastech Španělska nebo Francie.

5.2 Turistické atraktivity

Památky UNESCO:

Každá země má alespoň jednu, dohromady je jich 16 a nejbohatší je se 6 skvosty Chorvatsko. Převládají památky kulturní nad přírodními. Národní centrály CR bohužel turistický potenciál míst zapsaných na seznamu UNESCO podceňují a samostatně je vůbec nepropagují. Všechny objekty zapsané v prestižním seznamu UNESCO znázorňuje obrázek č. 1 a tabulka v příloze.

Obrázek č. 1: Památky UNESCO v zemích bývalé Jugoslávie

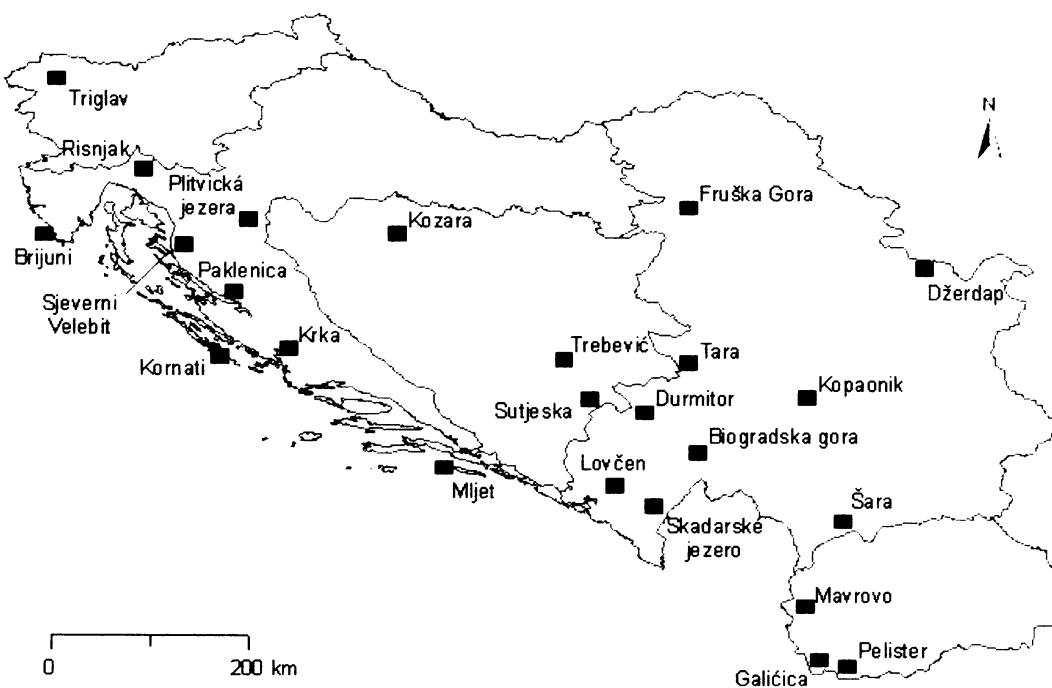
Zdroj: UNESCO (2007)

Kromě výše uvedených památek na seznamu UNESCO mají země bývalé Jugoslávie ještě mnoho dalších historických měst stojících za zhlédnutí (Lublaň, Záhřeb, Zadar, Sarajevo, Cetinje, Korčula a mnoho dalších). Ve Slovinsku a Chorvatsku stojí velký počet hradů a zámků, v oblastech s pravoslavným obyvatelstvem na jihu a východě se setkáme s typickými kláštery (monastýry), často ukrytými v horských údolích před tureckými nájezdníky. Bosna a Hercegovina, Kosovo a okrajové části Makedonie a Srbska dýchají orientální atmosférou minaretů mešit. Z hlediska stylů kulturních památek patří oblast mezi nejheterogennější na světě.

Národní parky:

Bývalá Jugoslávie je bohatá na přírodní krásy rozličných druhů. Najdeme zde neporušenou přírodu velehor, rozsáhlé krasové oblasti, jezera, hluboké lužní lesy a mokřady kolem velkých řek, saliny anebo mořské ostrovy. Ačkoliv existují jisté odlišnosti, stupně ochrany přírody jsou vesměs podobné jako v Česku. Nejcennější krajinné partie jsou chráněny jako národní parky (dále jen NP), méně cenné jako chráněné oblasti. Seznam NP shrnuje obrázek č. 2 a tabulka v příloze.

Obrázek č. 2: Národní parky v zemích bývalé Jugoslávie

Zdroj: Il portale dei parchii italiani (2007)

5.3 Formy CR

CR na mořském pobřeží

Je to nejrozšířenější způsob pobytu zahraničních turistů. Těží z něj především Chorvatsko, dlouhodobě nejoblíbenější destinace, a Černá Hora. Atraktivní pobřežní oblasti se dostaly do hledáčku zahraničních investorů. Velká část hromadných ubytovacích zařízení (dále jen HUZ) mění své majitele, v poslední době je skupují bohatí podnikatelé především z Ruska a Velké Británie, kteří HUZ nákladně modernizují. Slovinsku a Bosně a Hercegovině neumožňuje plnohodnotně tento druh CR rozvinout jejich krátká pobřežní čára.

CR na horách

Výborné předpoklady mají ve všech státech, nejvyšší hory přesahují kromě Chorvatska všude 2000 m n. m. Významně rozvinutý CR mají ale pouze ve Slovinsku, kde horská střediska jsou moderní a fungují zde všechny doprovodné služby. V ostatních zemích se však horský CR prudce rozvíjí. Srbsko si vytklo jako nejdůležitější cíl svého CR zimní horskou turistiku a masivně investuje do modernizace starých a stavby nových středisek. Velké prostředky do modernizace vkládá i Černá Hora a Bosna a Hercegovina. Vážným problémem pro rozsáhlé oblasti jsou minová pole, která rozvoj v některých oblastech výrazně brzdí.

Poznávací zájezdy

Velké množství památek různých stavebních stylů a kultur na relativně malé ploše dává poznávacím zájezdům velké předpoklady. Tento druh CR však zatím není ze strany zahraničních turistů příliš rozšířený.

Ekoturistika

Tento v současnosti moderní trend v CR zasáhl i země bývalé Jugoslávie. Prakticky všechny státy podporují jeho další růst. Především ve východních zemích regionu je veden jako jedna z priorit pro rozvoj CR.

Adrenalinové sporty

Bývalá Jugoslávie by se v budoucnu mohla stát mekkou adrenalinových sportů, všechny země pro ně mají výborné předpoklady. Populární je rafting na divokých horských řekách (Soča, Cetina, Una, Tara, Neretva a mnoho dalších) nebo kaňonink. Na skalních stěnách hor se rozvíjí horolezectví (nejvíce Paklenica, Julské Alpy).

Hornaté oblasti skýtají výborné podmínky i pro horská kola nebo paragliding. Pro potápění v moři jsou také skvělé předpoklady (nejatraktivnější je NP Kornati).

Lázeňská turistika

Kromě zimní turistiky je lázeňský CR v Srbsku prioritou číslo 1. Země má pro něj pravděpodobně nejlepší podmínky ze všech. Podporován je ale i v ostatních zemích regionu.

Zábavní turistika

V regionu roste množství kasin, protože tyto podniky přinášejí velké finanční zisky a mají zde dobré legislativní i ekonomické podmínky pro rozvoj. Kasina se koncentrují v hlavních turistických oblastech, do kterých přijíždí movitá klientela - přímořská letoviska, lázně a hlavní města. Největší rozšíření je ve Slovinsku a Chorvatsku, Černá Hora oproti očekávání zatím tyto služby nenabízí v dostatečné míře.

Kongresová turistika

Rozvíjí se ve větších hlavních městech (Bělehrad, Záhřeb ale i Lublaň) a významnějších lázních, které pro její rozvoj mají podmínky. Ostatní města regionu zatím nedisponují kvalitními kongresovými zařízeními.

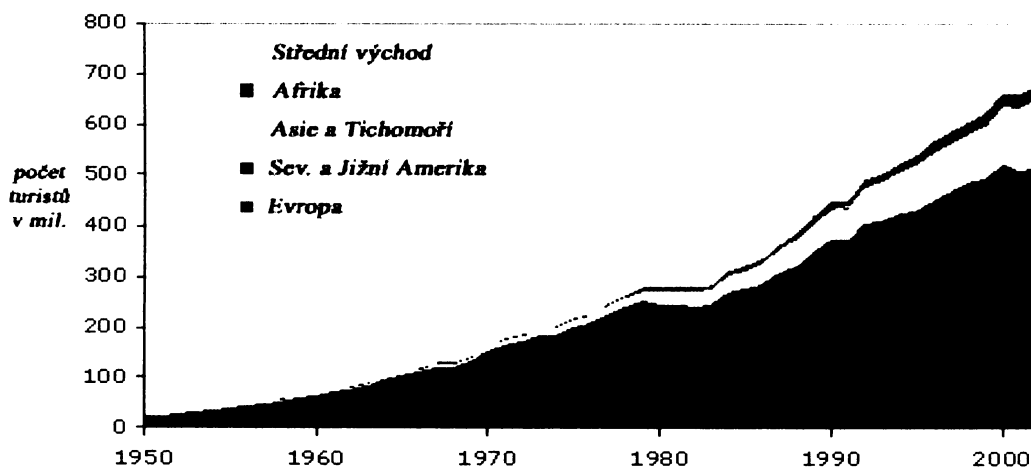
6. Význam zahraničního příjezdového CR v zemích bývalé

Jugoslávie ve světovém a evropském měřítku

CR se od druhé poloviny 20. století stává důležitou složkou hospodářství, především od konce 80. let výrazně roste jeho význam. Podle UNWTO (2007) se zvýšil počet zahraničních turistů na světě mezi lety 1950 a 2006 z 25 na 842 milionů, což je nárůst o více než 3 000 % při průměrném růstu 6,5 % ročně. Uvedená data ukazují, že CR je dynamickým odvětvím s obrovským rozvojem, který se stal v řadě zemí dříve ekonomicky chudých důležitou složkou jejich hospodářského růstu.

Z níže uvedeného grafu č. 1 vyplývá, že Evropa je od konce 2. světové války až do současnosti nejvíce navštěvovaným kontinentem na světě. Její podíl v celkové návštěvnosti se však postupně snižuje na nynějších 50 % z původních 60 % v roce 1950. To však je ale stále výrazně nejvíc ze všech. Vysoký podíl je dán ekonomickou vyspělostí regionu, relativně malými vzdálenostmi mezi jednotlivými státy, dobře fungující dopravou a obrovskou nabídkou turisticky atraktivních oblastí od historických měst po přírodní památky. V posledních 2 dekadách výrazně vzrostl počet příjezdů do Asie a Tichomoří na 20% podíl při průměrném meziročním růstu o 13 %, čímž region předešel Ameriku, která byla dlouhodobě na druhém místě za Evropou. Dnes s 18% podílem zaujímají až 3. příčku. Střední východ sice v posledních letech zažívá velký nárůst návštěvnosti s 10% meziročním růstem, ale v celkovém podílu má zatím jen velmi malý význam. Afrika v globálním měřítku zaujímá přibližně stejný podíl jako Střední východ, kromě zemí při Středozemním moři a Jihoafrické republiky není jinde v regionu CR významněji rozvinutý.

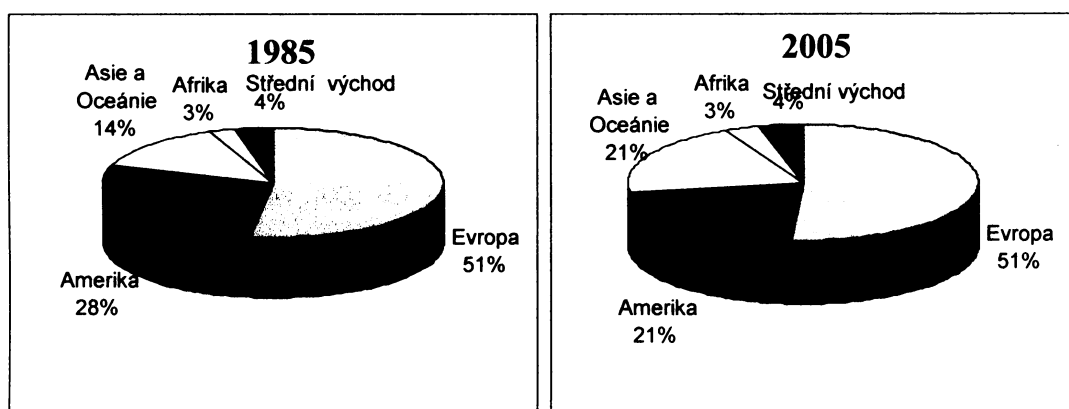
Graf č. 1: Vývoj počtu zahraničních turistů na světě v letech 1950-2005

Zdroj: UNWTO (2006)

Z dalšího grafu č. 2 můžeme vidět změnu v podílu devizových příjmů mezi lety 1985 a 2005. Je pozoruhodné, že se změnily pouze podíly 2 regionů a v ostatních zůstaly na stejné hodnotě. Asie s Oceánií vydělala na úkor Ameriky. Jednou z příčin je stoupající zájem turistů z vyspělého světa o exotické dovolené v tropech, zejména v jihovýchodní Asii. Narozdíl od Ameriky si Evropa v devizových příjmech udržuje stálý podíl i přesto, že nejdynamičtějším regionem v počtu příjezdů zahraničních turistů je Asie a Oceánie. I přes menší růst se příjmy v Evropě podle UNWTO (2006) zvýšily z 62 miliard USD roku 1985 na 348 miliard v roce 2005, tj. téměř 6 násobek.

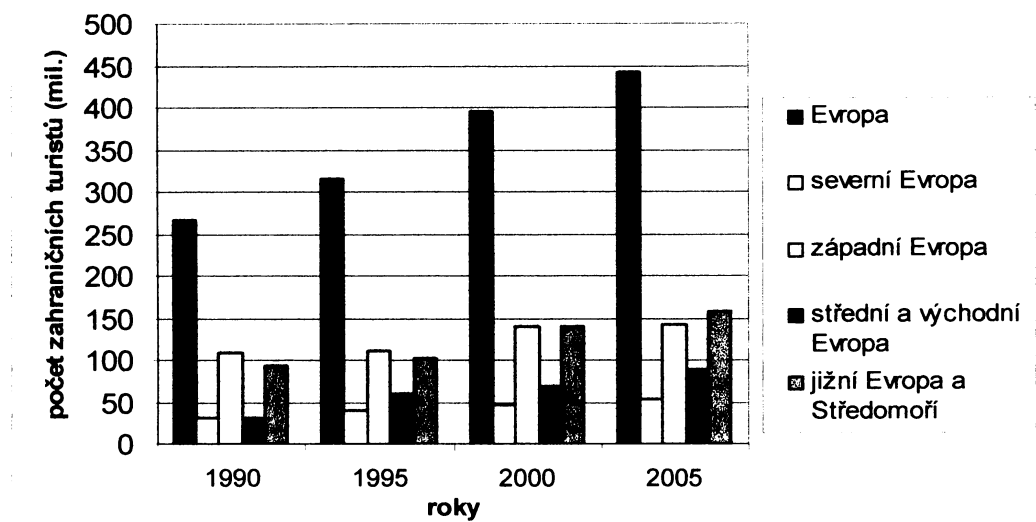
Graf č. 2: Rozdělení devizových příjmů podle regionů světa v letech 1985 a 2005

Zdroj: UNWTO (2006)

Ačkoli největší dynamika v rozvoji CR se přesunula z Evropy do Asie a Oceánie, zůstává starý kontinent nejnavštěvovanějším regionem na světě a počet zahraničních turistů v něm i nadále roste. V roce 1990 navštívilo Evropu 265,6 milionů zahraničních turistů, o 15 let déle to již bylo 441,5 milionů, což je nárůst o 66 %. Toto zvýšení jako jeden z faktorů způsobil pád železné opony a otevření se postkomunistických států světa. Dosud relativně málo navštěvované státy se svými neokoukanými historickými a přírodními památkami byly postupně objeveny turisty ze západu. Naopak lidé z východu mohli svobodně vycestovat druhým směrem. Jugoslávie sice byla socialistickým státem, ale v CR šla západní cestou narozdíl např. od ČSSR. Turisty z kapitalistických zemí neomezovala, a proto se markantní zvýšení jejich počtu nedalo předpokládat. Už v roce 1990 byla desátým nejnavštěvovanějším státem Evropy, pátým v jižní Evropě a Středomoří a prvním z postkomunistických zemí. Významně tak přispívala k tomu, že region jižní Evropy a Středomoří byl druhou nejnavštěvovanější částí Evropy a na přelomu tisíciletí se dostal dokonce na špici. Vývoj počtu zahraničních příjezdů do evropských regionů znázorňuje graf č.3.

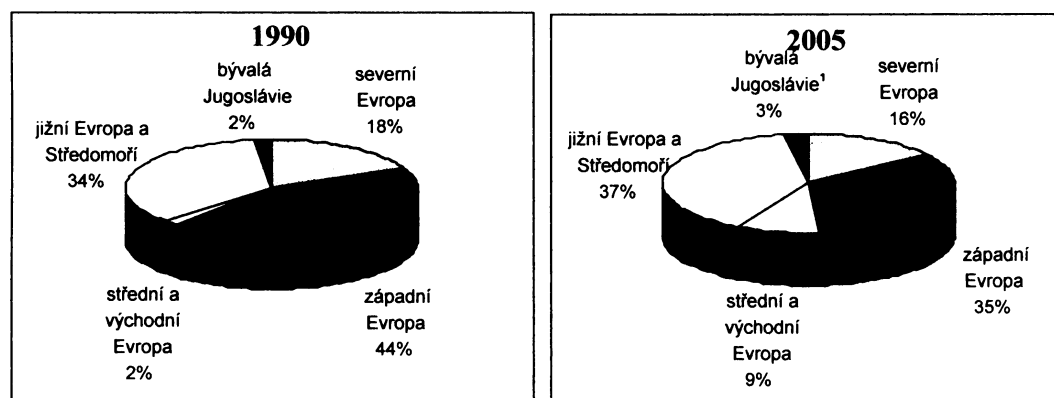
Graf č. 3: Počty příjezdů zahraničních turistů v Evropě v letech 1990 až 2005

Zdroj: UNWTO (2006)

Podíly evropských regionů na devizových příjmech ze zahraničního CR se během období 1990 až 2005 díky politických změnám také výrazně změnily (viz graf č. 4). Nejdynamičtější vývoj zaznamenaly státy střední a východní Evropy, kde ve sledovaném období stouply příjmy více než 6 násobně z necelého 2% podílu na více než 9%. Významně vzrostl i podíl jižní Evropy a Středomořím, do něhož řadíme i země bývalé Jugoslávie, z 36 % na 40 % a region tak předstihl na prvním místě západní Evropu, která za stejný časový úsek ztratila 9 %. Jugoslávie před svým rozpadem zaujímal celkový 2% podíl a nástupnické státy bez Srbska ho v roce 2005 navýšily o 1 %. Z dat je tedy patrné, že Jugoslávie v devizových příjmech z CR není evropskou mocností, ale i přes válečné události v regionu se její podíl zvýšil a podle UNWTO (2006) se dá očekávat, že i nadále poroste.

Graf č. 4: Rozdělení devizových příjmů podle regionů Evropy v letech 1990 a 2005

Zdroj: UNWTO (2006)

Poznámka: ¹ bez Srbska

7. Stav příjezdového a výjezdového CR

7.1 Příjezdový CR

Vývoj příjezdového CR do roku 1991

Od vzniku Království Srbů, Chorvatů a Slovinců v roce 1918 se turistická střediska koncentrovala převážně na pobřeží Jaderského moře. Vznikaly zde přímořské klimatické lázně, z nejvýznamnějších jmenujme např. Crikvenicu u Rijeky nebo Makarskou jihovýchodně od Splitu. Zahraniční turisté pocházeli hlavně ze střední Evropy, pro kterou byl Jadran nejbližším mořem. Klientela přijíždějící na pobřeží se řadila převážně do bohatších vrstev. Velkou část z ní tvořili i Češi, kteří často zakládali v pobřežních městech a vesnicích první hotely a ubytovny. Ještě dnes najdeme v Chorvatsku hotely s jménem Praha i jinými českými názvy (Čedok, 2007). Druhou významnou destinací meziválečného jugoslávského CR byly klasické lázně. Stejně jako přímořské klimatické sloužily především pro movitou klientelu. Lázeňská města se nacházejí na celém území od Slovinska až po Makedonii, z nejznámějších zmiňme Rogaška Slatina, Ilidža, Niška Banja nebo Kezovica. V roce 1939 přijelo do Jugoslávie celkově 275 tisíc zahraničních turistů.

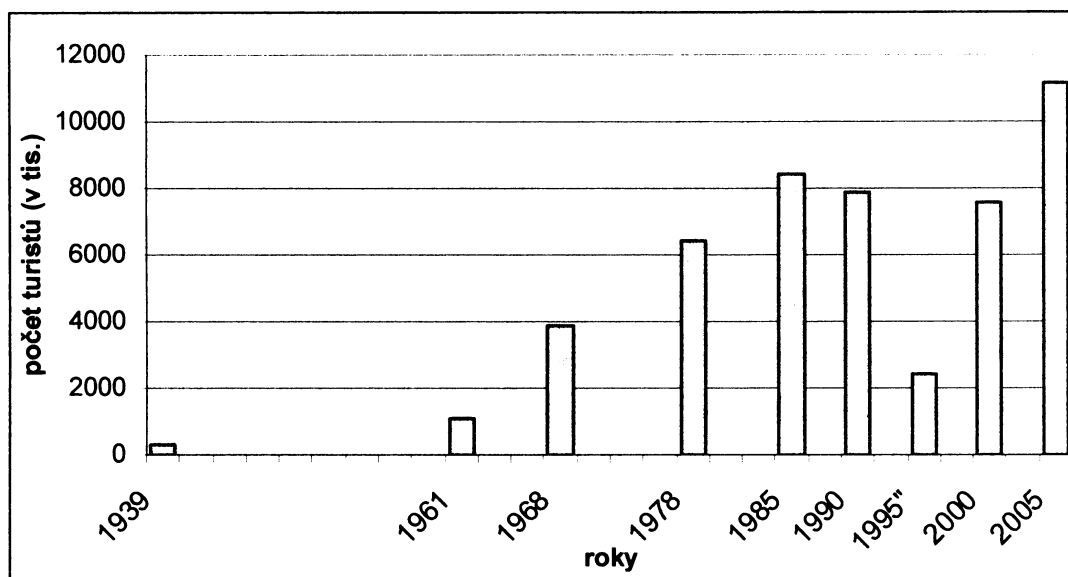
V období 2. světové války se CR dostal do výrazného útlumu a znovu se mohl probudit až po jejím skončení s nástupem komunistické vlády J. B. Tita. Jugoslávie začala budovat socializmus, což znamenalo, že nejvíce investic se vkládalo do industrializace. CR nemohl dostávat dostatečnou finanční podporu, protože nebyl považován za hospodářskou prioritu. S koncem 50. a v 60. letech se však přístup k CR změnil. Politická reprezentace si uvědomila, že z CR, pro který měla SFRJ výborné lokalizační předpoklady, by země mohla získat značné devizové příjmy a na pobřeží rychle rostly unifikované velké hotely pro domácí dělnickou třídu a zahraniční hosty. Jejich kvalita ovšem nebyla plně srovnatelná s ubytovacími zařízeními v západní Evropě. I přesto západní turisté tvořili v 60. letech většinu ze všech zahraničních příjezdů. Výjimkou z východu bylo pouze Československo, které se v počtu přijíždějících turistů řadilo na 4. místo (viz tabulka č. 5, strana 45). Tímto se Jugoslávie výrazně odlišovala od ostatních států socialistického bloku, které se snažily počet turistů ze západu z ideologických důvodů omezovat. CR byl ale i nadále podceňován na úkor bouřlivě se rozvíjejícího průmyslu, ale oproti jiným socialistickým státům dostával jugoslávský CR mnohem větší státní investice (Pavić, Stražičić, 1970).

Trend podpory masového CR na pobřeží Jaderského moře na úkor ostatních oblastí pokračoval i v následující dekádě. Budovaly se další nové velkokapacitní hotely, penziony, ale i kempy pro méně náročné turisty. Část nových ubytovacích zařízení byla na poměrně kvalitní úrovni, ale také mnoho nových staveb bylo určeno pro nenáročné domácí nebo ze socialistických zemí pocházející turisty, ale kvalitním hotelům na západě nemohla plně konkurovat. Nicméně příjezdy z kapitalistických zemí Evropy se ještě zvýšily a tvořily téměř 90% podíl z celkového počtu 6,4 milionů všech zahraničních turistů v roce 1978. SFRJ se i nadále těšila z velkého zájmu ze strany Čechů a Slováků, jak ukazuje tabulka č. 6 na straně 45 (Košťák, 1982).

Podobný trend pokračoval i v 80. letech, kdy se v letním období plnila letoviska na pobřeží domácími rekreanty, jimž na dovolenou přispívali zaměstnavatelé, i zahraničními ze západu a východu. Polovina 80. let patřila vůbec k nejlepším letům. Množství zahraničních turistů ubytovaných v HUZ roku 1985 na celém území se podařilo překonat až v roce 2002. Celkový počet ubytovaných hostů v HUZ (domácích i zahraničních) z roku 1985 pro území Chorvatska byl překonán teprve v loňském roce 2006. Jugoslávie se však v té době pro CR zviditelnila i jinak než jen slunným mořským pobřežím. Zimní olympijské hry v Sarajevu v roce 1984 ukázaly, že SFRJ může nabídnout mnohem víc než mořské pláže. Kolem bosenského hlavního města byly vybudovány moderní areály pro zimní i letní vysokohorskou rekreaci, které měly přilákat do zatím poněkud přehlížené Bosny a Hercegoviny větší množství turistů. Slibný rozvoj horského turistického průmyslu byl brzo narušen válkou v 1. polovině 90. let. Kromě celého pobřeží od Koperu na severu až po Ulcinj na jihu, horských oblastí ve Slovinsku a v okolí Sarajeva, metropolí a několika málo dalších rekreačních oblastí se turisté jinde téměř nekoncentrovali. Ke konci 80. let rostlo národnostní napětí a počet příjezdů v tomto důsledku začal klesat (vývoj počtu příjezdů je znázorněn v grafu č. 5).

V roce 1991 se federace začala krvavě rozpadat. Tento konflikt destabilizoval CR v celém regionu jihovýchodní Evropy a jeho ničivé následky ve válkou přímo postižených státech se zatím nepodařilo plně odstranit.

Graf č. 5: Vývoj počtu příjezdů do bývalé Jugoslávie od roku 1939

Zdroj: Košťák (1982)
Ministarstvo mora, turizma, prometa i razvitka (2002)
Pavić, Stražičić (1970)
Statistički godišnjak Jugoslavije 2001 (2001)
Statistični urad republike Slovenije (2007)
Goslar (2003)
UNWTO (2006)

Poznámka: “ bez údajů za Bosnu a Hercegovinu

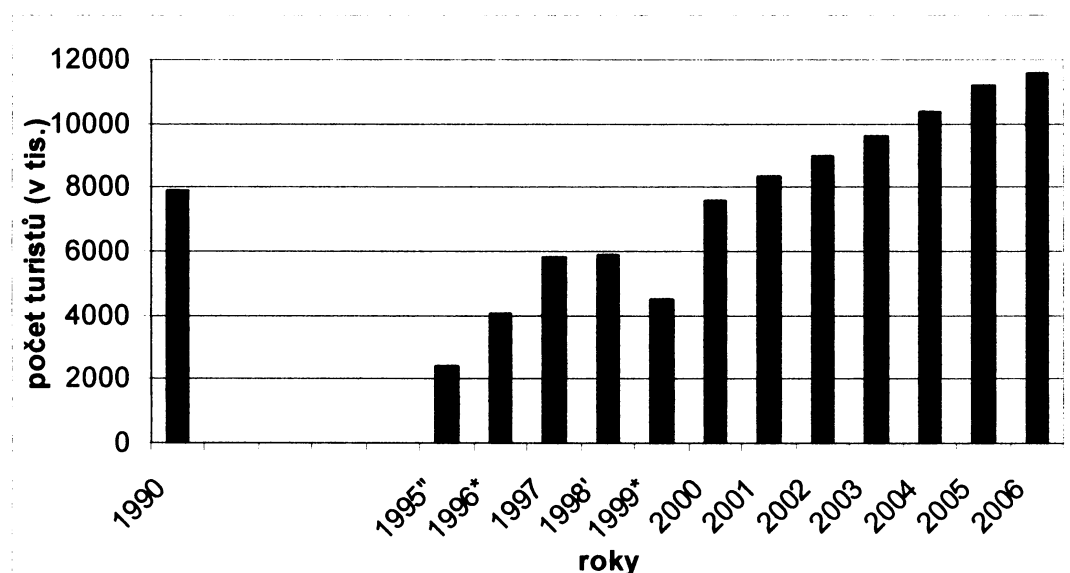
Vývoj příjezdového CR od roku 1991

Jugoslávie měla po politických změnách v Evropě na přelomu 80. a 90. let obrovskou příležitost stát se jedním z turisticky nejvíce navštěvovaných států v Evropě. Tím už de facto v té době byla, ale měla velké předpoklady k dalšímu zvýšení počtu příjezdů. Služby pro CR byly oproti stavu ve většině ostatních postkomunistických zemích na relativně lepší úrovni. SFRJ investovala do CR mnohem víc financí než ostatní socialistické státy, přibližovalo se jí jen Maďarsko.

Země již byla zavedenou tradiční destinací CR pro západ i východ. Počty příjezdů z tehdejšího EHS by se pravděpodobně dramaticky neměnily, SFRJ narozdíl např. od ČSSR neomezovala z ideologických důvodů návštěvnost ze západu a byla plně otevřená. Větší množství turistů se paradoxně dalo očekávat z postkomunistických zemí. SFRJ sice patřila mezi socialistické země, ale společnost byla výrazně svobodnější než např. v ČSSR. Ze země se mohlo emigrovat na západ snadněji než jinde v socialistickém bloku, a proto byl výjezdový CR k Jadranu státními úřady regulován. Turisté potřebovali kromě pasu i výjezdní doložku a devizový příslib. Po pádu komunismu všechny regulace odpadly.

Jugoslávie se ale pomalu dostávala do víru etnických vášní. První srážky mezi Srby a Chorvaty v Krajině nastaly už v létě roku 1990 a negativně se odrazilo na počtu zahraničních turistů. Katastrofa přišla v roce 1991, kdy na začátku turistické sezony vypukla válka Chorvatska a Slovinska proti centrální moci ovládané Srby. Příjmy SFRJ z CR v roce 1990 dosáhly 2,774 miliard dolarů, ale v roce 1991 se rapidně propadly o 90 %. Až do roku 1995, kdy byl v Chorvatsku a Bosně a Hercegovině uzavřen mír, CR pochopitelně stagnoval. Návrat turistů do zemí bývalé Jugoslávie začal v druhé půlce 90. let po skončení ozbrojených konfliktů. Byl však přerušen další válkou na území Srbska v Kosovu, kdy do bojů v roce 1999 zasáhly armády států NATO. Od té doby se CR vyhýbá výraznějším výkyvům. Teroristické útoky na Spojené státy v roce 2001 a následná válka v Afghánistánu, epidemie SARS ani invaze do Iráku neměly na CR v bývalé Jugoslávii větší vliv (viz graf č. 5 a 6).

Graf č. 6: Vývoj počtu příjezdů do bývalé Jugoslávie od rozpadu federace

Zdroj: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (1999)
 Federalni zavod za statistiku (2007)
 Goslar (2003)
 Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine (2007)
 Republika Makedonija, Državen zavod za statistiku (2007)
 Republički zavod za statistiku, Republika Srpska (2007)
 Republički zavod za statistiku Srbije (2007)
 Republika Hrvatska – Državni zavod za statistiku (2007)
 Statistički godišnjak Jugoslavije 2001 (2001)
 Statistični urad republike Slovenije (2007)
 UNWTO (2005, 2006)

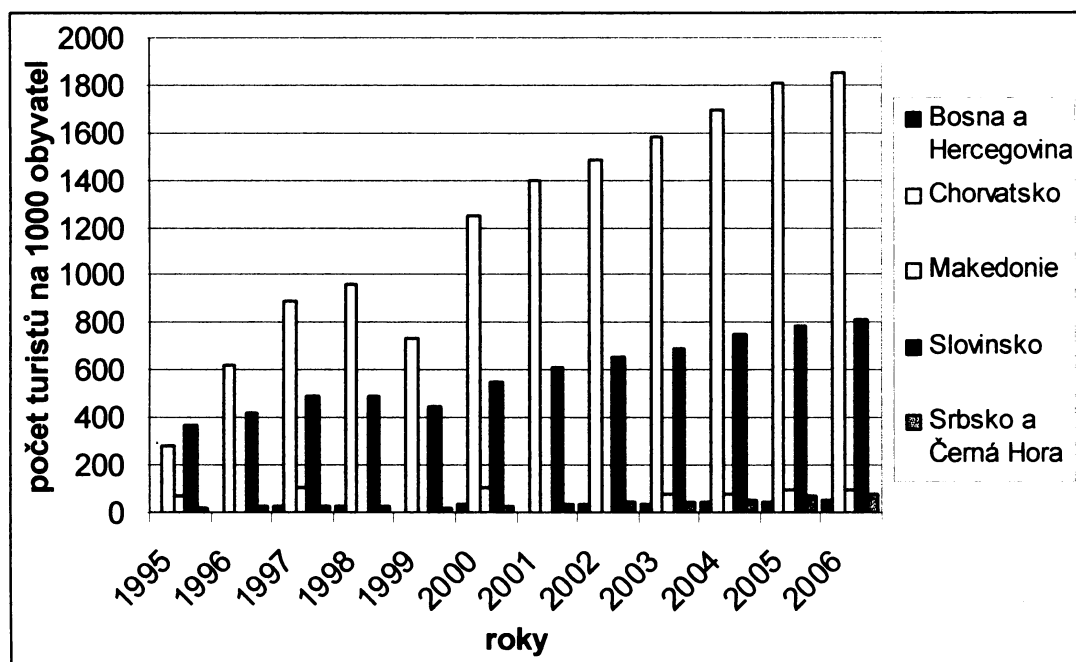
Poznámka: “ bez údajů za Bosnu a Hercegovinu
 * bez údajů za Bosnu a Hercegovinu a Makedonii
 ’ bez údajů za Makedonii

Vývoj zahraniční návštěvnosti zemí bývalé Jugoslávie od roku 1990 můžeme zhodnotit pomocí statisticky doložených hodnot pro počet ubytovaných zahraničních turistů v HUZ, počet noclehů zahraničních hostů v HUZ a výše devizových příjmů. V dále uvedených tabulkách a grafech jsou zmíněné ukazatele rozepsané v absolutních hodnotách a také i pro větší názornost v hodnotách převedených na počet obyvatel. Výše stanovené ukazatele byly k této analýze zvoleny, protože jsou relativně nejsnadněji dostupné. I přes velkou snahu se bohužel nepodařilo vyhledat všechna potřebná data. Vinou válečných konfliktů a s velkou pravděpodobností i nedostatečnou legislativou nejsou některé, zejména starší záznamy, zveřejněné.

Nejvíce zahraničních turistů ubytovaných v HUZ má dlouhodobě Chorvatsko, což vzhledem k turistickým podmínkám země není překvapením. Po prudkém poklesu v 1. polovině 90. let se již roku 2000 podařilo překonat úroveň roku 1990. V novém tisíciletí každoročně přibývá přibližně půl milionu zahraničních turistů, v loňském roce se však růst snížil na méně než polovinu na celkový počet přes 8,6 milionů. Hlavní příčinou bylo, že do země dorazilo méně turistů z nejdůležitějších zdrojových zemí (Německo, Itálie a Francie). Přes milion turistů ubytovaných v HUZ se dostalo už jen Slovinsko, dlouhodobě druhá nejnavštěvovanější země regionu, která si udržuje mírný stabilní růst. Zbylé státy v absolutním počtu nedosahují významnějších hodnot, tyto výsledky ale nezohledňují velikosti jednotlivých zemí.

Objektivnější výsledky nám ukáže přepočtení na 1000 obyvatel. I v nich má nejlepší výsledky Chorvatsko, výjimku tvoří výkyv v roce 1995, kdy se propadlo za Slovinsko, protože země byla stále ještě ve válečném stavu a pro turisty tedy potenciálně nebezpečná. Slovinsko se kromě roku 1995, kdy se dostalo před Chorvatsko, řadí celou dobu od rozpadu federace na druhé místo. Pravděpodobně ale bude brzy předstiženo Černou Horou, kde se CR velmi dynamicky rozvíjí, a to více než trojnásobným nárůstem hostů v HUZ od roku 2001 do 2006. Za posledních 10 let se dvojnásobně zvýšil počet ubytovaných v Bosně a Hercegovině. Podle UNWTO (2006) čeká tuto zemi do roku 2020 třetí největší růst CR na světě, primát má patřit sousední Černé Hoře. Nárůst se očekává i v Makedonii, která stále ještě nedosahuje návštěvnosti z konce tisíciletí, kdy propukly nepokoje s albánskou menšinou a v části země byl vyhlášen výjimečný stav. Příznivé předpovědi platí i pro zatím pomalu rostoucí CR Srbska.

Graf č. 7: Počet zahraničních turistů na 1000 obyvatel států bývalé Jugoslávie v letech 1995 až 2006

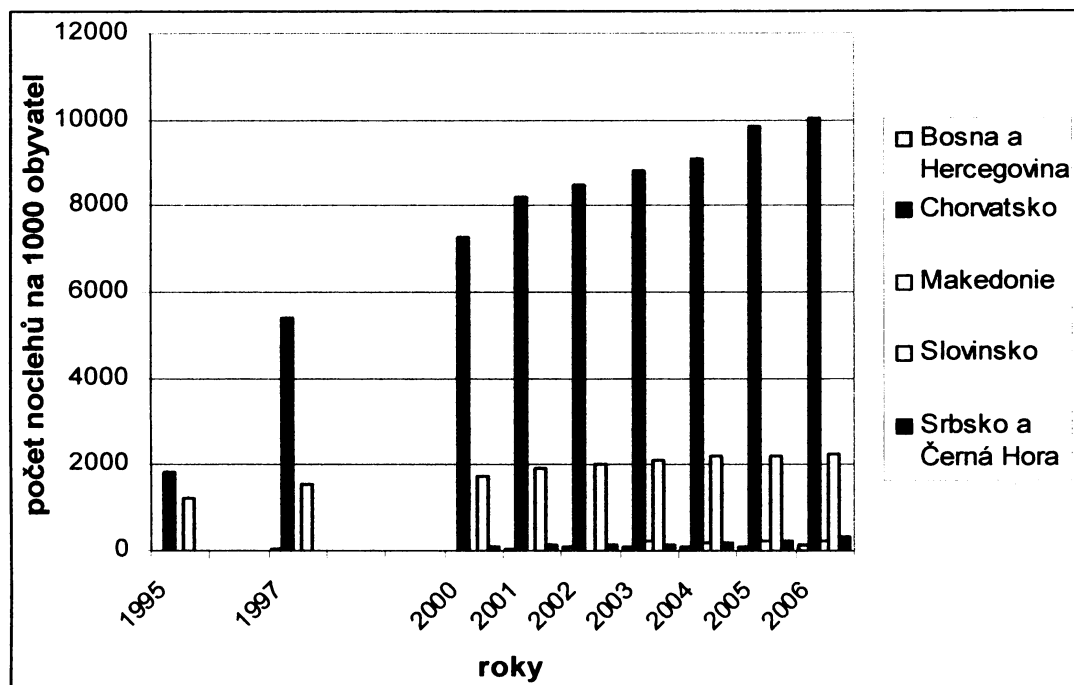

Zdroj: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (1999)
 Federalni zavod za statistiku (2007)
 Goslar (2003)
 Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine (2007)
 Republika Hrvatska – Državen zavod za statistiku (2007)
 Republika Makedonija, Državen zavod za statistiku (2007)
 Republički zavod za statistiku, Republika Srpska (2007)
 Republički zavod za statistiku Srbije (2007)
 Statistički godišnjak Jugoslavije 2001 (2002)
 Statistični urad republike Slovenije (2007)
 UNWTO (2005, 2006)

V absolutním i převedeném počtu noclehů zahraničních hostů v HUZ na 1000 obyvatel dosahuje dlouhodobě nejvyšších hodnot podle očekávání Chorvatsko. Kromě výkyvu z roku 1995 (jako u počtu ubytovaných) si udržuje v absolutním počtu noclehů přibližně desetinásobný náskok proti druhému Slovinsku. Ovšem když tyto hodnoty přepočítáme na 1000 obyvatel, náskok se od začátku 3. tisíciletí výrazně zmenšil. Samotná Černá Hora bez Srbska od té doby trojnásobně zvýšila počet noclehů na 1000 obyvatel a dá se do budoucna očekávat, že vzhledem ke stejné orientaci CR Chorvatska a Černé Hory bude dosud dominantní Chorvatsko vyrovnáno. Slovinsko se v počtu noclehů na 1000 obyvatel sice propadlo až za Černou Horu, ale udržuje si stabilní mírný růst podobně jako Srbsko. Makedonie nedosahuje významnějších hodnot a jako jediný stát regionu dlouhodobě stagnuje. Bosna a Hercegovina je v počtu noclehů na 1000 obyvatel od rozpadu federace do

současnosti nejslabší, ale mezi lety 2001 a 2006 zaznamenala skoro dvojnásobný nárůst, který se podle předpokladů bude do budoucna dále zvyšovat stejně jako počet ubytovaných. Dosažené výsledky znázorňuje graf č. 8.

Graf č. 8: Počet noclehů na 1000 obyvatel států bývalé Jugoslávie od roku 1995

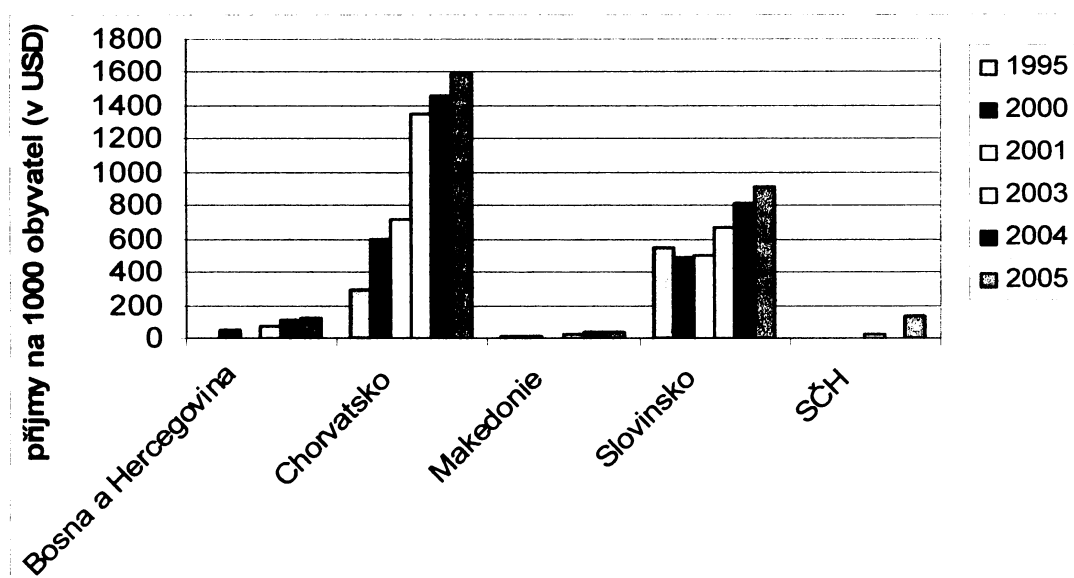

Zdroj: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (1998, 2002, 2003)
 Federalni zavod za statistiku (2007)
 Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine (2007)
 Republika Hrvatska – Državni zavod za statistiku (2007)
 Republika Makedonija, Državen zavod za statistiku (2004 - 2007)
 Republički zavod za statistiku, Republika Srpska (2004 - 2007)
 Republički zavod za statistiku Srbije (2007)
 Statistički godišnjak Jugoslavije 2001 (2001)
 Statistični urad republike Slovenije (2007)
 Zavod za statistiku Crne Gore (2006)

Devizové příjmy shrnuje následující graf č. 9. Všechny sledované státy zaznamenaly nárůst příjmů, dynamika růstu se však odlišuje. Nejvyšší přírůstek o 620 % zaznamenalo SČH, i přesto, že v nejnovějších datech jsou údaje pouze za Černou Horu bez Srbska. Vysokého nárůstu v řádu stovek procent dosáhlo i Chorvatsko a Makedonie. Slovinsko zvýšilo příjmy o dvě třetiny. V roce 1995 už bylo narozdíl od ostatních bezpečným státem, proto se nedal očekávat tak výrazný nárůst, jako ve zbylých zemích. Neaktuálnější data za Bosnu a Hercegovinu nemůžeme bohužel porovnat s rokem 1995, protože země byla v té době ještě plně ve válce a prakticky neexistují žádné podklady.

Pokud na zjištěné devizové příjmy použijeme přepočtení na 1000 obyvatel, ukáže se, že Chorvatsko v roce 1995 zaostávalo za Slovinskem přibližně o polovinu. Roku 2000 však už dominovalo s více než 20% náskokem Chorvatsko a jeho pozice se před Slovinskem dále upevňuje. Zbylé státy v přepočtu nedosahují ani desetinových příjmů Chorvatska. Nejchudší Makedonie je měla v roce 2003 dokonce téměř padesátkrát menší.

Graf č. 9: Devizové příjmy z CR na 1000 obyvatel států bývalé Jugoslávie v letech 1995 až 2005

Zdroj: UNWTO (2006)

Aktuální stav příjezdového CR v zemích bývalé Jugoslávie

Po hlubokém propadu v 1. polovině 90. let a v roce 1999, zaviněném kosovskou krizí, se příjezdový CR ve všech nástupnických zemích s výjimkou Makedonie od roku 2000 zvýšil. V roce 2005 dosáhl celkový počet ubytovaných zahraničních hostů v HUZ hodnoty 11 156 000 a o rok později již 11 576 000. To je tedy pro rok 2006 nárůst o necelá 4 % a země bývalé Jugoslávie se tak na celkovém počtu zahraničních příjezdů v Evropě roku 2006 podílely přibližně 2,5 %. Suverénně nejvíce navštěvovanou zemí bylo Chorvatsko, kam v roce 2006 dorazilo 78 % všech zahraničních turistů (viz graf č. 10, strana 34), což znamená téměř 8,7 milionu v absolutních číslech. To je v přepočtu 1 851 turistů na 1000 obyvatel. I v tomto ukazateli je Chorvatsko nejnavštěvovanější. Meziroční nárůst zahraničních příjezdů je ovšem nejvyšší v samotné Černé Hoře bez Srbska. Proti roku 2005 přijelo v roce 2006 o téměř 40 % více turistů ze zahraničí. Velký nárůst o 17 % zaznamenala i

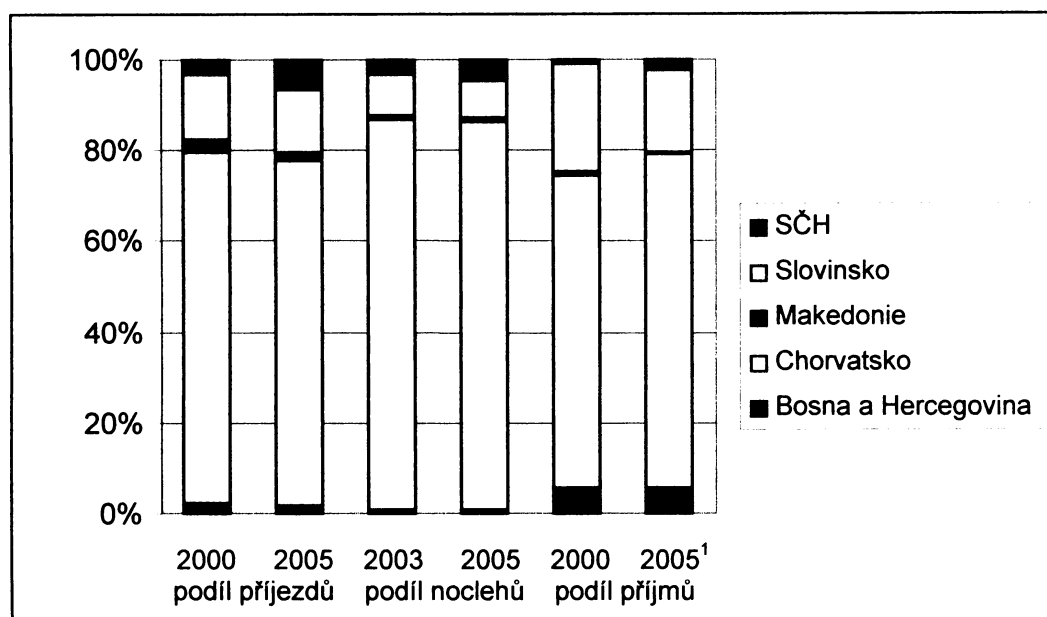

sousední Bosna a Hercegovina. Za zmínku stojí ještě 9% přírůstek v Srbsku. V ostatních státech došlo pouze k mírnému nárůstu v řádu několika procent. Se zlepšujícími se službami, infrastrukturou a zejména bezpečnostní situací se může nárůst očekávat ve všech státech i v dalších letech. Vážné ohrožení tkví v řešení konečného statusu Kosova, kde by se mohl potenciálně rozhořet další konflikt.

Celkové množství noclehů zahraničních hostů na území všech nově vzniklých států bylo naposledy zjištěno v roce 2006 a dosáhlo hodnoty 55,863 milionů. Oproti roku 2005 se tedy množství přenocování zvýšilo přibližně o 3,7 % . Drtivá většina z nich proběhla na území Chorvatska v počtu 47 022 000 noclehů, což tvoří 84,2 % z celkového počtu (viz graf č. 10). S více než 10 000 noclehy na 1000 obyvatel je i v tomto směru nejúspěšnější Chorvatsko. Meziroční nárůst je však stejně jako u počtu příjezdů nejvyšší v Černé Hoře, kde se množství noclehů zahraničních hostů zvýšilo meziročně v roce 2006 o plných 38 %. Výrazně si polepšila i Bosna a Hercegovina o 23 %. V dalších státech není nárůst tak výrazný, maximálně několik procent. Makedonie dokonce zaznamenala jako jediná země úbytek v počtu noclehů o necelá 2,5 %.

Data o devizových příjmech států bývalé Jugoslávie z CR jsou naposledy kompletní v roce 2003, kdy dosáhly částky 8,278 miliard USD. Od roku 2004 nejsou uváděna data pro Srbsko, proto dosažené výsledky nejsou úplně přesné. Roku 2005, z něhož pocházejí nejaktuálnější informace, získaly exjugoslávské státy 10,176 miliard USD, čímž zaujímaly v Evropě 3% podíl. Nejvyšších příjmů dosáhlo Chorvatsko, 7,463 miliard USD, to znamená přes 73 % z celkového množství. V přepočtu je to 1 596 USD na 1000 obyvatel a i tímto ukazatelem se řadí také na první místo. Nicméně výše vypsána data ukazují, že ekonomická efektivnost CR v Chorvatsku je poněkud nižší, protože relativní hodnota pro jeho počet zahraničních příjezdů a noclehů je vyšší než pro dosažené devizové příjmy, vysoké efektivnosti naopak dosahuje Slovinsko a Bosna a Hercegovina (viz graf č. 10). Z vývoje v počtu zahraničních příjezdů a noclehů bychom mohli předpokládat, že největší nárůst příjmů proběhl v Černé Hoře, bohužel data z roku 2004 nejsou uveřejněna. Z dostupných informací se nejvíce zvýšily příjmy i přes pokles v počtu noclehů v Makedonii o 16,7 %. Ale i v ostatních sledovaných státech došlo k významnému nárůstu (Slovinsko o 10,5 %, Bosna a Hercegovina o 9,2 % a Chorvatsko o 9 %).

Graf č. 10: Podíly příjezdů, noclehů a příjmů jednotlivých států na celkových hodnotách území bývalé Jugoslávie

Zdroj: Federalni zavod za statistiku (2007)
 Republički zavod za statistiku, Republika Srpska (2004 - 2007)
 Republički zavod za statistiku Srbije (2007)
 Republika Hrvatska – Državni zavod za statistiku (2007)
 Republika Makedonija, Državen zavod za statistiku (2004 – 2006)
 Statistički godišnjak Jugoslavije 2001 (2001)
 Statistični urad republike Slovenije (2007)
 UNWTO (2006)
 Zavod za statistiku Crne Gore (2006)

Poznámka: ¹ data v SČH pouze za Černou Horu

7.2 Rozmístění a koncentrace CR

Z dostupných statistických dat můžeme v každém státu vymezit nejnavštěvovanější místa a území, v nichž tráví pobyt zahraniční turisté. Není překvapující, že v návštěvnosti naprosto dominují pobřežní oblasti. Dalšími destinacemi příjezdového CR jsou hlavní města, která obecně v celém světě koncentrují větší množství turistů.

Ve Slovinsku máme dokonce vymezeny turistické regiony. Nejvíce oblíbené jsou podle předpokladů Julské Alpy, kam přijíždí přes čtvrtinu všech zahraničních turistů. Místní horská střediska jsou na evropské úrovni a poskytují velmi dobré podmínky pro zimní i letní CR. Velkého podílu okolo 20 % dosahuje pobřežní oblast, přestože délka pobřežní čáry je velmi krátká. Turisty sem přitahují kvalitní služby v prestižních letoviscích. Lublaň dosahuje také necelého 20% podílu, což

potvrzuje fakt, že hlavní města obecně navštěvuje větší počet turistů. Necelých 10 % zahraničních turistů navštíví horské oblasti Kras na jihu a Pohorje na severu státu. Zbylý přibližně 20% podíl se koncentruje v ostatních částech země. Příjezdový CR ve Slovinsku se podle výše zjištěných dat výrazně koncentruje v západní části země, východ není příliš navštěvovaný.

V případě ostatních států se nepodařilo nalézt vymezení turistických regionů. K dispozici máme pouze obecné rozdělení destinací CR podle způsobu trávení pobytu. Tato skutečnost tedy platí i pro Chorvatsko, kde nás v počtu příjezdů nemůže překvapit drtivá dominance pobřeží. Přes 90 % všech zahraničních turistů směřuje do této oblasti. Podle dat za jednotlivé župy zjistíme, že nejvíce zahraničních turistů přijíždí na severní pobřeží do Istrie a na Kvarnerské ostrovy, směrem na jih se počty snižují. Podle datové řady z posledních let však množství turistů na severu přibývá pouze mírně, zatímco nárůst na jihu je mnohem vyšší. Tento fakt dokládá, že jih Chorvatska se ještě po 10 letech plně nevzpamatoval z války, která ho zasáhla v 90. letech. Pouhý 4% podíl v celkových příjezdech zbyl na hlavní město Záhřeb a 2 % na horské oblasti, ostatní destinace mají zanedbatelný význam. Stejně jako u Slovinska můžeme pozorovat silnou koncentraci turistů na západě a jihozápadě, zatímco východ je navštěvován minimálně.

Bosna a Hercegovina bohužel nemá k dispozici data na úrovni celého státu. Můžeme zjistit pouze stav v Republice srpské, kam ale přijíždí pouze necelých 30 % ze všech zahraničních turistů. V této republice není CR výrazně koncentrován, čtvrtina příjezdů míří do horských center, 11 % do lázní a zbývající třetina není specifikována. Ve Federaci Bosny a Hercegoviny, pro niž scházejí data a je navštěvovanější, bude pravděpodobně velký podíl turistů mířit do Sarajeva, Medjugorje a Mostaru, významná část by měla směřovat i do horských středisek a lázní.

V Srbsku se turisté z největší části koncentrují do hlavního města Bělehradu, kam dorazí dvě třetiny z nich. Jinak je CR relativně rovnoměrně rozptýlený, 6% podíl zaujímají horská střediska, 4 % lázně a zbylých přibližně 25 % zůstává na ostatní turistická místa.

Nejpopulárnější černohorské destinace CR stojí na pobřeží Jaderského moře, kam se koncentruje drtivá většina všech zahraničních turistů, celkově 90 %. 5% podílu dosahuje hlavní město Podgorica, horské oblasti přes svou atraktivitu zaujímají pouze přibližně 2 %. Uvedené hodnoty se silně podobají údajům

v Chorvatsku a potvrzují stejnou orientaci obou zemí na rekreační CR na mořském pobřeží.

Makedonie nemá výrazná dominantní místa příjezdového CR. Turisté se narozdíl od Chorvatska nebo Černé Hory nekoncentrují v jedné oblasti, což dokazují následující údaje. 25 % zahraničních turistů navštíví hlavní město Skopje, 5 % hory a pouze 2 % lázně. Zbylá dvoutřetinová většina zavítá do blíže nespecifikovaných oblastí.

Nejvýznamnější oblasti CR jednotlivých států bývalé Jugoslávie shrnuje tabulka č. 3.

Tabulka č. 3: Nejvýznamnější oblasti CR států bývalé Jugoslávie

Stát	oblast	podíl z příjezdů zahraničních turistů (%)
Slovinsko	Julské Alpy	26
	pobřeží	20
	Lublaň	19
	Pohorje	9
	Kras	9
Chorvatsko	pobřeží	91
	Záhřeb	4
	hory	2
Republika srpská	hory	25
	lázně	11
Srbsko	Bělehrad	66
	hory	6
	lázně	4
Černá Hora	pobřeží	90
	Podgorica	5
	hory	2
Makedonie	Skopje	25
	hory	5
	lázně	2

Zdroj: Ministerstvo mora, prometa, turizmu i razvitka (2007)

Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine (2007)

Republički zavod za statistiku, Republika Srpska (2007)

Republika Makedonija, Državen zavod za statistiku (2007)

Statistični urad republike Slovenije (2007)

Turistička organizacija Srbije (2007)

7.3 Národnostní struktura zahraničních turistů

Devizové příjmy z CR úzce souvisí se státní příslušností turistů přijíždějících ze zahraničí. V zemích, kde převažují turisté pocházející z východní a střední Evropy nebo ze států bývalé Jugoslávie, nedosahují zpravidla příjmy z CR hodnot, jako v zemích, které z větší části navštěvují turisté ze západní Evropy a Spojených států amerických. Národnostní struktura také odhaluje atraktivitu území, kdy platí, že atraktivní místa jsou dražší, a proto si je „východní“ turisté většinou nemohou dovolit navštívit. Je tedy logické, že země bývalé Jugoslávie se snaží přilákat turisty ze západu a podporují atraktivní druhy CR, při nichž se utratí větší množství peněz. Jako příklad si můžeme uvést investice do zimních lyžařských středisek ve Slovinsku, Srbsku a v Bosně a Hercegovině nebo v budování kvalitních vícehvězdičkových hotelů na pobřeží Jaderského moře v Chorvatsku a v posledních letech také i v Černé Hoře. Dále se ještě výrazně investuje do lázeňského CR ve všech sledovaných zemích, protože jde o další sektor, který je zárukou vysokých příjmů.

V níže zobrazených výsečových grafech (graf č. 11, stránka 39) můžeme pozorovat národnostní strukturu zahraničních turistů v jednotlivých státech. Jak již bylo uvedeno, nejžádanější turisté pocházejí ze starých zemí Evropské unie (tzv. patnáctka, k nimž byly ještě připočítány Norsko, Švýcarsko a Island, které jsou hospodářsky na stejné úrovni jako EU) a Spojených států amerických. Jejich největší podíl podle očekávání najdeme ve Slovinsku, které má nejvýhodnější národnostní strukturu ze všech zemí. Podíl EU je nejvyšší ze všech (69 %), další 3 % tvoří občané USA. O něco horší strukturu má Chorvatsko, 61 % z EU a 2 % z USA. Obě země získávají nejvíce devizových příjmů absolutně i v přepočtu na 1000 obyvatel, přičemž Chorvatsko dosahuje výrazně lepších výsledků. Příčinou je, že turisté míří do Chorvatska převážně na delší dovolenou k moři a zdrží se tedy déle. Proto utratí mnohem více peněz než za kratší návštěvu Slovinska, které nemůže nabídnout tolik přímořských letovisek.

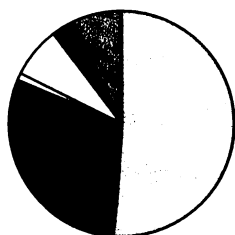
Zbylé státy mají oproti Chorvatsku a Slovinsku mnohem nepříznivější strukturu zahraničních turistů. V žádném z nich nedosahuje podíl příjezdů z EU a USA ani 50 %, proto jsou jejich devizové příjmy z CR absolutně i v přepočtu na 1000 obyvatel výrazně nižší. Je ovšem pozoruhodné, že Makedonie, která má relativně nejlepší strukturu, dosahuje daleko nejhorsích výsledků ze všech zemí.

Bohužel opět schází objektivní srovnání se Srbskem, pro které jsou poslední dostupná data o národnostní struktuře zahraničních turistů z roku 2000 společně s Černou Horou. Samotná Černá Hora sice nemá příznivou národnostní strukturu zahraničních příjezdů, přesto získává relativně vysoké devizové příjmy. Jedním z důvodů je stejný typ CR zahraničních turistů jako v Chorvatsku, tedy dlouhodobější pobyty na pobřeží. Černohorská riviéra se ovšem stala i oblíbeným místem dovolených ruských turistů z vyšší a vyšší střední třídy, kteří utrácejí podobně jako občané EU 15 a USA. Podíl Rusů na celkových příjezdech činí skoro 20 % a po Srbech jsou v Černé Hoře nejčastějšími hosty.

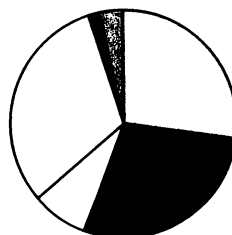
Poměrně překvapivý je výsledek u Bosny a Hercegoviny, kde by se vzhledem k celkovému polovičnímu podílu zahraničních příjezdů z bývalých jugoslávských republik daly očekávat relativně nízké příjmy. Ve skutečnosti však v přepočtu na 1000 obyvatel dosahují přibližně trojnásobku makedonských. Příčinou zřejmě bude, že Bosna a Hercegovina je častým cílem jednodenních výletů z chorvatského pobřeží do historických měst Mostaru a Počitelju, poutního místa Medžugorje nebo k vodopádům Kravica, které se nacházejí blízko hranic. Tito návštěvníci v Bosně a Hercegovině nepřespí a nemohou být potom zahrnuti do sledovaných statistik příjezdů. Další z možností je velmi rozšířené ubytování v soukromí, které pro úřady zůstává nenahlášené. Obecně lze shrnout národnostní strukturu zahraničních turistů tak, že ze severozápadu směrem na jihovýchod postupně ubývá podíl „západních“ a přibývá „východních“ turistů.

Graf č. 11: Národnostní struktura zahraničních turistů v roce 2006

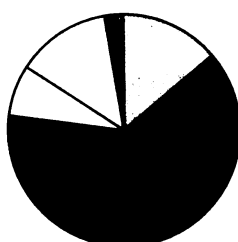
Bosna a Hercegovina

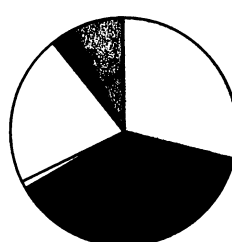
Černá Hora

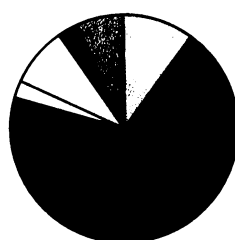
Chorvatsko

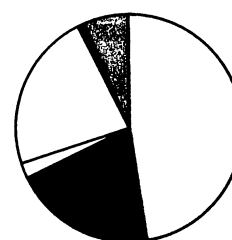
Makedonie

Slovensko

Srbsko a Černá Hora¹

- bývalá Jugoslávie
- EU 15+Norsko, Island, Švýcarsko
- Česko
- postkomunistické evropské země
- USA
- ostatní

Zdroj: Federalni zavod za statistiku (2007)

Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine (2007)

Ministarstvo mora, turizma, prometa i razvitka (2007)

Republički zavod za statistiku, Republika Srpska (2007)

Republika Makedonija, Državen zavod za statistiku (2007)

Statistički godišnjak Jugoslavie 2001 (2002)

Statistični urad republike Slovenije (2007)

Poznámka: ¹ 2000

7.4 Aktuální stav výjezdového CR

Vzhledem k velmi komplikované, až nemožné dostupnosti dat o výjezdech do ostatních zemí bylo přistoupeno na jednodušší analýzu výjezdového CR, a to pouze na území bývalé Jugoslávie. O výjezdech do ostatních zemí mimo region se zmíníme pouze teoreticky, na základě úvah a logických odůvodnění. I přes toto zkrácení nejsou všechna potřebná data kompletní, protože Srbsko neuveřejnilo příjezdy podle státní příslušnosti, a proto pro něj informace chybí.

Výjezdový CR mezi státy bývalé Jugoslávie

Počet výjezdů z jednotlivých nástupnických států bývalé Jugoslávie se značně liší. Suverénně nejvíce výjezdů podnikli občané Slovinska, jejichž cílem bylo v drtivé většině Chorvatsko. Důvodem pravděpodobně budou levnější služby v jeho přímořských letoviscích, než nabízí italská střediska. Chorvatští turisté nejvíce mířili opačným směrem do Slovinska a hranice mezi těmito státy byla z hlediska výjezdového CR občanů bývalé Jugoslávie nejvytíženější. Celkový počet výjezdů Chorvatů ale není vysoký, většina jich zůstává v domácích destinacích CR na jaderském pobřeží.

Druhý nejvyšší počet výjezdů zaznamenala Bosna a Hercegovina, odkud většina turistů mířila do Chorvatska a Černé Hory, pravděpodobně do přímořských středisek, kterých má Bosna kvůli krátkému pobřeží nedostatek. Relativně nízký počet výjezdů ze SČH lze vysvětlit tím, že srbští turisté mířili na tehdy ještě domácí černohorské pobřeží. Kdybychom ovšem počítali údaje za oba dva státy zvlášť, zvýšil by se počet příjezdů do Černé Hory o téměř půl milionu Srbů. Makedonie jako periferní republika bývalé Jugoslávie nedosahuje významného počtu příjezdů ani výjezdů.

Počty příjezdů a výjezdů mezi státy bývalé Jugoslávie přehledně shrnuje následující tabulka č. 4. Vodorovný směr ukazuje množství výjezdů z dané země do ostatních států a v posledním sloupci je tento počet sumarizován. Ve svislém směru jsou znázorněny příjezdy do dané země, jejichž součet ukazuje poslední řádek v tabulce.

Tabulka č. 4: Vzájemný pohyb turistů mezi státy bývalé Jugoslávie v roce 2006

(v tis.)

	Bosna a Hercegovina	Chorvatsko	Makedonie	Slovinsko	SČH*	počet výjezdů z
Bosna a Hercegovina		188,8	3,5	21,5	54,8	268,6
Chorvatsko	30		8,2	101,6	11	150,8
Makedonie	2,6	20,9		8,0	14,3	45,8
Slovinsko	25	913	10,5		17,3	965,8
SČH	22,8	62,9	36,4	35,1		157,2
počet příjezdů do	80,4	1185,6	58,6	166,2	97,4	

Zdroj: Federalni zavod za statistiku (2007)

Ministarstvo mora, turizma, prometa i razvitka (2007)

Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine (2007)

Republički zavod za statistiku, Republika Srpska (2007)

Republika Makedonija, Državen zavod za statistiku (2007)

Statistični urad republike Slovenije (2007)

Poznámka: * příjezdy pouze do Černé Hory

Výjezdový CR do ostatních zemí

Protože se nepodařilo najít data, je tato část napsána pouze na základě logických úvah a teorií. Ke každému státu byly přiřazeny tři země, do nichž pravděpodobně turisté vyjíždějí nejvíce.

Z Bosny a Hercegoviny bude pravděpodobně velká část turistů směřovat na pobřeží do Chorvatska a Černé Hory a za příbuznými, kteří se po válce už nevrátili zpět do vlasti, nejvíce patrně do Rakouska a Německa.

Občané Černé Hory budou nejčastěji vyjíždět do sousedních států. Vzhledem k tomu, že Srbové tvoří významnou černohorskou menšinu, budou navštěvovat své příbuzné v Srbsku. Další cesty povedou do nejbližších zemí Chorvatska a Bosny a Hercegoviny.

Oblíbenou zahraniční destinací CR pro Chorvaty by mohla být díky rozšířenému trajektovému spojení Itálie se svými kulturními památkami a pobřežními středisky. Významný počet by mohl směřovat na návštěvy krajanů žijících v Rakousku a Německu.

Makedonští turisté patrně nejčastěji vyjíždějí do Srbska, jako jim historicky nejbližší země. K moři, spíše než do sousedního Řecka, jezdí do nástupnických států Jugoslávie (Chorvatska a Černé Hory) a kulturně blízkého Bulharska.

Slovinci by nejčastěji měli vyjíždět k moři do sousedního Chorvatska a Itálie, velký počet bude směřovat i do Rakouska do horských středisek, Vídně a za

příbuznými v místní početné menšině. Do vzdálenějších zemí bude logicky množství turistů klesat.

Srbové v drtivé většině vyjíždějí do Černé Hory, která ještě donedávna byla domácí destinací CR. Turisté míří k moři a k příbuzným. Vzhledem k početné maďarské menšině by mělo větší množství turistů zavítat i do sousedního Maďarska. Podobná situace by mohla platit i pro Albánce a Albánii.

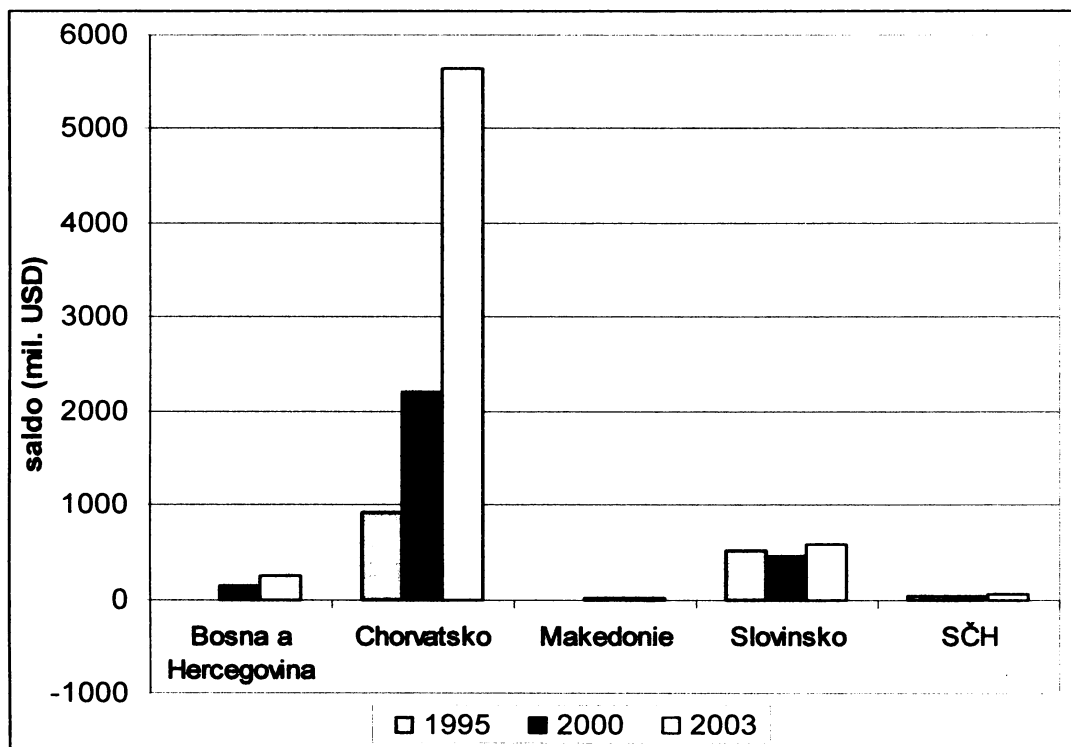
7.5 Saldo CR

Jedná se o rozdíl mezi příjmy a výdaji z CR. Může nabývat kladných hodnot, v tom případě se jedná o aktivní saldo. Stát má z CR příjem, protože cizinci v něm utratí víc peněz, než domácí turisté vyvezou do zahraničí. V opačném případě hovoříme o pasivním saldu, kdy domácí obyvatelé utratí v zahraničí více prostředků, než zahraniční turisté přivezou (Hrala, 1996).

Při zjišťování salda CR se potýkáme s nedostatkem aktuálních dat pro výdaje, proto nejnovější výsledky jsou až z roku 2003. Již před rozpadem měla SFRJ v roce 1990 velmi aktivní saldo, získala více než 2,6 miliard USD. Po rozpadu federace můžeme sledovat, že všechny státy dlouhodobě z CR získávají, výjimkou je Makedonie, která v polovině 90. let měla pasivní saldo. Význam čistých příjmů z CR se však v jednotlivých státech výrazně liší.

Největší zisky plynou podle předpokladů do Chorvatska, které aktivní saldo mezi lety 1995 a 2003 šestkrát zvýšilo na 5,6 miliard USD, příjmy z CR v tomto roce tvořily 19,9 % HDP a současnosti již překročily 20% hranici. Slovinsko si dlouhodobě udržuje aktivní saldo přibližně půl miliardy USD, pokles okolo roku 2000 způsobil především konflikt v Kosovu. Bosna a Hercegovina výrazně zvýšila své zisky na čtvrt miliardy USD a CR je v této válkou poničené zemi důležitou složkou hospodářství. SČH a Makedonie nemají z CR významnější příjmy, což dnes již jistě neplatí pro samostatnou Černou Horu, kde nám předpoklad bohužel nemůže statistika potvrdit. V dlouhodobém měřítku se celkové saldo CR zemí bývalé Jugoslávie zvýšilo z původních 2,6 miliard přes pokles v 1. polovině 90. let na 6,5 miliard USD v roce 2003. Saldo pro jednotlivé státy znázorňuje následující graf č. 12.

Graf č. 12: Saldo CR zemí bývalé Jugoslávie v letech 1995 až 2003

Zdroj: UNWTO (2006)

8. Vývoj CR ve vztahu k Česku

8.1 Příjezdový CR

Bývalá Jugoslávie po celou dobu od svého vzniku až po svůj rozpad v 90. letech i po něm až do současnosti se těší stálé oblibě českých turistů. Cílem většiny z nich je tradičně pobřeží Jaderského moře, především v Chorvatsku. Jadran je nejbližším teplým mořem od české kotliny a pro jeho návštěvu hovoří i minimální jazyková bariéra. Jak čeština, tak chorvatština (dříve spojená se srbštinou do srbochorvatštiny) mají stejný základ v praslovanštině a není příliš obtížné se domluvit, narozdíl od zemí západní Evropy.

V době I. československé republiky se do Jugoslávie jezdila z větší části rekreovat movitější klientela z vyšší nebo z vyšší střední třídy, ale ani pro střední vrstvu nebyly zájezdy nedostupné. Turisté mířili převážně do klimatických příbřežních lázní a jako dopravní prostředek používali nejdříve kvůli špatné dostupnosti povozy tažené koňmi a později v drtivé většině vlak. Zájezdy se konaly hlavně v letním období a organizovala je cestovní kancelář Čedok, která na pobřeží Jadranu ovládala až 90 % veškerého zahraničního CR. V mnoha místech se stali Češi průkopníky jugoslávského příjezdového CR. Objevovali do té doby zapadlá městečka a vesnice a zakládali v nich první hotely. O české stopě svědčí dodnes jejich používaná česká jména. V části ostrova Krk v Kvarnerském souostroví se mohou pořádat pěší túry po cestách, které vyznačili Češi naším klasickým národním turistickým značením. Právě tento ostrov se stal symbolem české turistické expanze na Jadran, cestovní kancelář Čedok zde ovládala veškerá ubytovací zařízení (Čedok, 2007).

V době zuřící 2. světové války klesly příjezdy z ČSR na nulu, pokud samozřejmě nebudeme počítat vojáky, kteří se přes Jugoslávii snažili dostat do Velké Británie. Po skončení války se obě země orientovaly na socialistické hospodářství, které rozvíjení CR příliš nepřálo. Po rozporech se Sovětským svazem byla Jugoslávie vyloučena z RVPH, což vedlo k specifickému politickému a hospodářskému vývoji v této republice. CR se na rozdíl od sovětských satelitů řídil západními trendy. I jugoslávská společnost tvořila přechod mezi socialistickou a západní kulturou. Ze země se dalo emigrovat na západ jednodušeji než např. z ČSSR. Z tohoto důvodu byl český výjezdový CR do SFRJ narozdíl např. od Bulharska nebo Rumunska regulován udělováním výjezdních doložek a devizovými přísliby, které nemohli

dostat všichni zájemci. Zejména ti, kteří byli označeni za politicky nespolehlivé. Další nepříjemností pro cestu k Jadranu byla doprava. Pokud turisté volili jízdu vlastním vozem, autobusem nebo vlakem, museli počítat s oklikou přes Maďarsko, kratší cesta územím kapitalistického Rakouska nebyla povolena. I přes tato omezení byli občané Československa počtem svých příjezdů jedni z nejčastějších zahraničních turistů, roku 1968 dokonce 1. ze všech socialistických států (viz tabulka č. 5).

Tabulka č. 5: Národnostní struktura zahraničních turistů v Jugoslávii v roce 1968 (v %)

1.	Spolková republika Německo	20,6
2.	Itálie	16,0
3.	Rakousko	13,4
4.	ČSSR	8,0
5.	Francie	6,3
6.	Velká Británie	5,3

Zdroj: Pavić, Stražičić (1970)

Data za rok 1968 jsou ovšem výjimečná, protože v ČSSR vládla uvolněná atmosféra pražského jara a výjezdy do ciziny nebyly omezovány jako v letech předešlých. Tato situace se po invazi vojsk států Varšavské smlouvy opět změnila, restrikce a omezení byly státem znovu přitvrzeny. Mezi lety 1970 až 1980 počet příjezdů z ČSSR značně kolísal od necelých dvou set tisíc až k téměř půl milionu (viz tabulka č. 6).

Tabulka č. 6: Vývoj příjezdů z ČSSR v letech 1970-80 (v tis.)

1970	1975	1976	1978	1980
186	304	210	200	496

Zdroj: Košťák (1982)

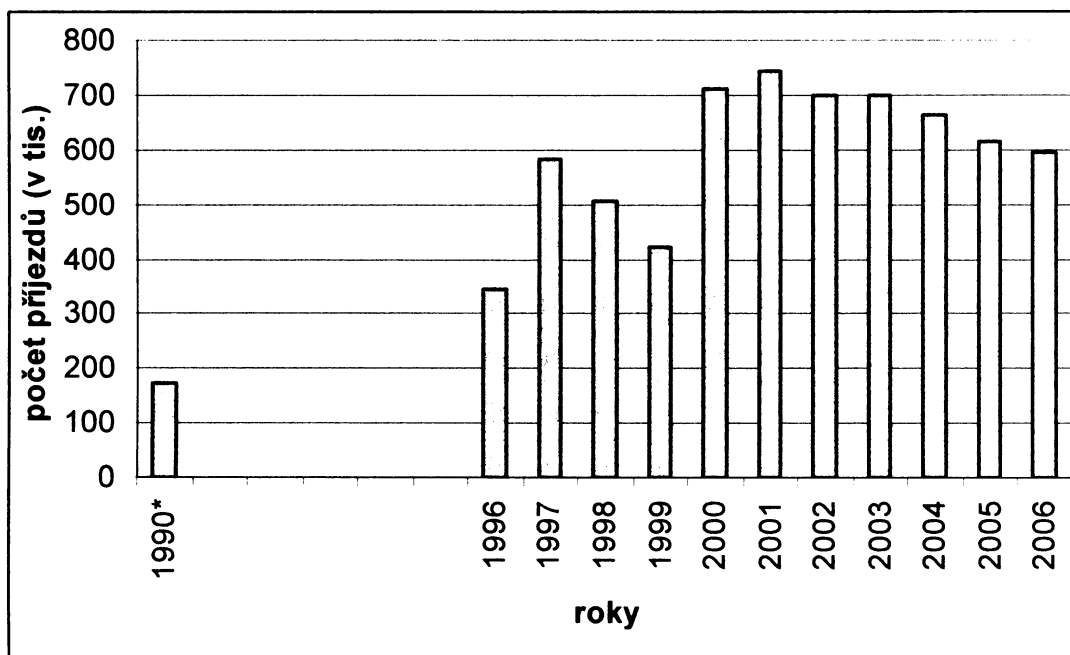
V 80. letech se SFRJ těšila největšímu zájmu Čechů a Slováků ve své historii. Zatímco roku 1980 dosáhl počet noclehů v HUZ 1,6 milionů, v roce 1985 se téměř zdvojnásobil na více než 3 miliony. Na začátku 90. let nastal ze strany českých turistů výrazný útlum. Důvodem bylo plné otevření hranic, kdy Češi ve velkém opouštěli tradiční rekreační oblasti ve východním bloku a objevovali dosud „zakázanou“ západní Evropu. V roce 1991 přibyla druhá a významnější příčina. Agrese etnických Srbů na území Chorvatska, podporovaná jugoslávskou armádou, srazila místní CR na minimum. Počet příjezdů a noclehů z tehdejší ČSFR značně

poklesl, Češi se ale narozdíl od ostatních národů začali do známých letovisek rychle vracet.

Vinou rozpadu SFRJ a ČSFR v roce 1993 se stávají data poměrně nepřehledná. Největší část turistů z Česka přijížděla vždy do Chorvatska, a proto následující data se vztahují pouze na něj, pro ostatní státy bývalé Jugoslávie často ani nejsou informace uvedeny. Zatímco v roce 1990 dosáhl počet noclehů občanů ČSFR 1,525 milionů, o dva roky později klesl jejich počet skoro o dvě třetiny na 542 tisíc. Tento údaj ale platí už pouze pro samostatnou Českou republiku. V roce 1993 uskutečnili čeští turisté v Chorvatsku již 798 tisíc noclehů, což tvořilo celkově 17% podíl ze všech zahraničních přenocování. Češi se tímto dostali po Němcích na druhou příčku. Roku 1995, kdy země stále ještě byla ve válečném stavu, provedli Češi již 889 tisíc noclehů, tj. o sto tisíc více než Italové, kteří ještě v roce 1990 byli po Němcích druhou největší skupinou zahraničních turistů.

Od skončení konfliktu se Srby počet českých přenocování kolísavě stoupal a prudce narostl v roce 2001, kdy dosáhl historicky nejvyšší hodnoty 4,921 milionů. Od té doby se postupně každoročně snižuje až na 3,921 milionů v roce 2006. Stejný trend postihuje i celkový počet příjezdů, maximum 742 tisíc českých turistů nastalo také roku 2001. V loňském roce 2006 jich dorazilo do Chorvatska už jen 593 tisíc. Z dat obou let vyplývá, že průměrná délka pobytu 6,6 dní se nemění a počet příjezdů a noclehů klesá ve vzájemné přímé úměře. Z více než 11 % podílu zahraničních příjezdů v roce 2001 zaujímá Česko roku 2006 pouze necelých 7 % a řadí se na páté místo. Důvodů poklesu může být několik. Chorvatsko se pro Čechy stalo již „okoukanou“ destinací a vyjíždějí do jiných zemí, v regionu např. do sousední Černé Hory. Především ale s rostoucí životní úrovní si mohou dovolit pobyty ve více exotických oblastech (Thajsko, Seychely, apod.). Naopak pro nižší příjmovou třídu se již stalo příliš drahé. Chorvatsko je dnes pro velkou část Čechů destinací, do které si jezdí dovolenou užívat a utrácí zde mnohem víc peněz za doprovodné programy a stravu než na přelomu tisíciletí, kdy byli pro spořivost místními obyvateli posměšně nazýváni paštikáři (Vopavová, 2007). Vývoj příjezdů a noclehů shrnují následující grafy č. 13 a 14.

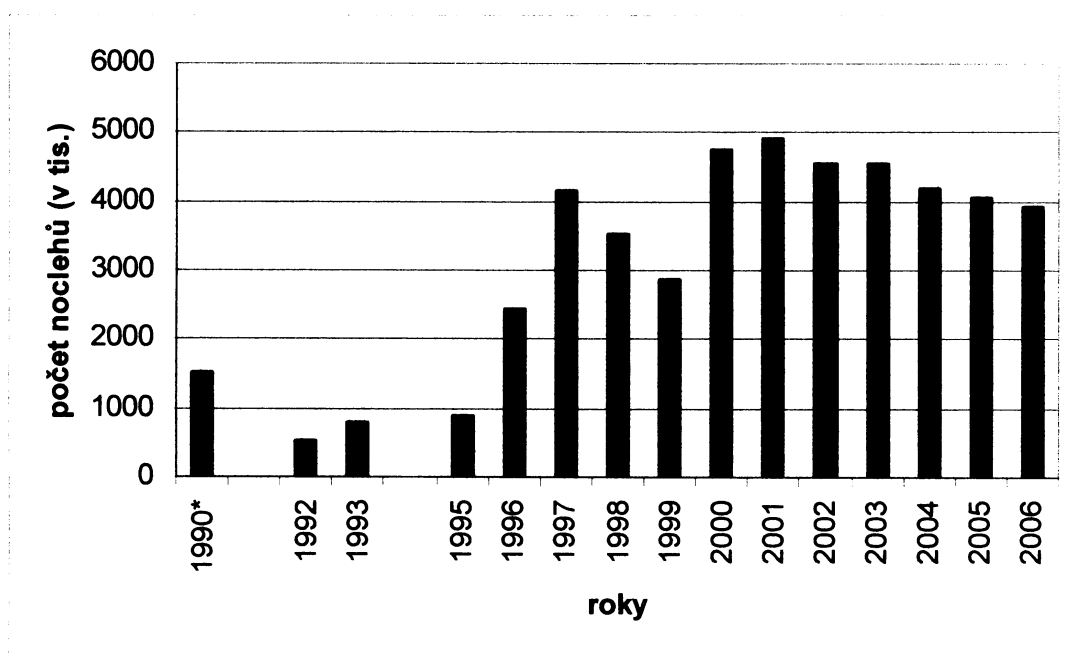
Graf č. 13: Počet příjezdů českých turistů do Chorvatska v letech 1990-2006

Zdroj: Ministerstvo mora, prometa, turizma i razvitka (2002)
 Republika Hrvatska - Državni zavod za statistiku (2007)

Poznámka: * zahrnuje Čechy i Slováky

Graf č. 14: Počet noclehů českých turistů v Chorvatsku v letech 1990-2006

Zdroj: Lexikon zemí '96 (1995)
 Ministerstvo mora, turizma, prometa i razvitka (2002)
 Republika Hrvatska - Državni zavod za statistiku (2007)

Poznámka: 1990* zahrnuje Čechy i Slováky

Zbylé země nejsou Čechy tolik navštěvované jako Chorvatsko, do něhož dorazilo 89 % všech českých turistů, kteří přijeli na území bývalé Jugoslávie v roce 2006. Také je pro většinu z nich náročné sehnat data, proto o nich bude pojednáno méně podrobně. De facto jediným obdobím, kdy můžeme srovnávat všechny státy navzájem, je loňský rok 2006.

V počtu příjezdů si vedoucí pozici dlouhodobě udržuje Slovinsko před SČH. Obě země mají přibližně 5% podíl na celkových příjezdech do bývalé Jugoslávie. V množství noclehů se však výrazně odlišují. SČH dosahuje značně vyššího počtu než Slovinsko. Podíl SČH 6,8 %, Slovinsko pouze 1,8 %. Drtivá většina Čechů v SČH směřuje na pobřeží. V případě, že odečteme srbská data od černoohorských, zjistíme, že samotná Černá Hora dosahuje v podílu příjezdů o 1 % méně než Slovinsko, ale v počtu noclehů o 3,4 % víc. Tímto se nám ukazuje, že v Černé Hoře se Češi zdrží mnohem déle, protože země je cílem delších letních pobytů. Slovinsko je pro české turisty převážně pouze tranzitní zemí, v níž se dlouho nezdrží, na cestě do Chorvatska. Zbylé státy zatím nejsou Čechy objevené, jejich podíl návštěvnosti se pohybuje okolo půl procenta. Hodnoty dosažené v počtu noclehů se ovšem liší. Samotné Srbsko bez Černé Hory se vyznačuje překvapivě vysokým podílem, 1,6 % je takřka stejná hodnota jako ve Slovinsku. Bosna a Hercegovina a Makedonie naopak nedosahují významnějších čísel.

V dlouhodobějším horizontu můžeme pozorovat, jak se počet českých příjezdů a noclehů v Černé Hoře v letech 2001 až 2006 téměř ztrojnásobil. Do té doby málo poznaná země přebírá turisty pro Čechy již známému sousednímu Chorvatsku. Příjezdy a noclehy ve Slovinsku mezi lety 1995 a 2000 výrazně vzrostly, od té doby se ale růst značně zpomalil. Výjimkou je rok 2006, kdy došlo k velkému nárůstu o 13 % v počtu příjezdů a 16% přírůstku u noclehů. Přestože v Chorvatsku českých turistů ubývá, ve Slovinsku přibývají. To by značilo, že se pro Čechy stává více cílovou zemí než v minulosti.

V případě Makedonie jsou dostupné informace pouze od roku 2004. Avšak i v tak krátkém časovém horizontu se množství příjezdů a noclehů českých turistů více než zdvojnásobilo. Přesto jsou celková čísla velmi nízká a země nemá větší význam.

Pro Bosnu a Hercegovinu je velmi obtížné shánět podklady, v zemi fungují 3 statistické úřady, ale bohužel ani tak se není možné dostat ke všem informacím. Z dostupných dat překvapivě vyplývá, že nejvíce příjezdů z Česka se událo už roku 1997 v počtu 3 259, o rok později klesly na 2 618 a okolo této hodnoty se udržují do

současnosti. Maximum noclehů nastalo roku 2002, v roce 2006 poklesl jejich počet na polovinu.

Srbsko nemá kromě roku 2006 dostupná data, proto je nemožné zhodnotit jeho vývoj. Dohromady pro všechny země bývalé Jugoslávie se Češi podíleli roku 2006 5,7 % na počtu ubytovaných zahraničních turistů v HUZ a 7,7 % noclehů. Zjištěná data jsou shrnuta v následujících tabulkách č. 7 a 8. Podíly českých turistů na celkových příjezdech zahraničních turistů znázorňuje graf č.11 na straně 39.

Tabulka č. 7: Počet příjezdů českých turistů do zemí bývalé Jugoslávie v letech 2001 až 2006 (v tis.)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Bosna a Hercegovina	-	2,7	-	-	-	2,7
Černá Hora	9,7	19,8	16,8	24,4	23,5	28,6
Chorvatsko	742	698	699	664	616	593
Makedonie	-	-	-	0,9	1,3	1,9
Slovinsko	29	30	31,3	32,1	31,7	35,8
Srbsko	-	-	-	-	-	3,2

Zdroj: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2003)

Czechtourism (2007)

Federalni zavod za statistiku (2007)

Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine (2007)

Republički zavod za statistiku, Republika Srpska (2007)

Republika Hrvatska - Državni zavod za statistiku (2007)

Republika Makedonija, Državen zavod za statistiku (2005 – 2007)

Statistični urad republike Slovenije (2007)

Zavod za statistiku Crne Gore (2006)

Tabulka č. 8: Počet noclehů českých turistů v zemích bývalé Jugoslávie v letech 2001 až 2006 (v tis.)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Bosna a Hercegovina	16,3	20,1	-	-	-	10,5
Černá Hora	75	152,4	133,2	211,4	206,4	222
Chorvatsko	4921	4560	4554	4173	4052	3921
Makedonie	-	-	-	2,1	3,3	4,9
Slovinsko	60,9	62,4	65	67,3	67,2	77,8
Srbsko	-	-	-	-	-	71

Zdroj: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2002, 2003)

Czechtourism (2007)

Federalni zavod za statistiku (2007)

Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine (2007)

Republički zavod za statistiku, Republika Srpska (2007)

Republika Hrvatska - Državni zavod za statistiku (2007)

Republika Makedonija, Državen zavod za statistiku (2005 – 2007)

Statistični urad republike Slovenije (2007)

Zavod za statistiku Crne Gore (2006)

8.2 Výjezdový CR

Protože z níže zjištěných údajů vyplývá, že Česko není významnou turistickou destinací pro občany bývalé Jugoslávie, nebude této kapitole věnováno mnoho prostoru. Zatímco území bývalé Jugoslávie bylo vždy hojně navštěvováno českými turisty, Česko nebylo hlavní destinací výjezdového CR jugoslávských občanů. Tento stav se po rozpadu SFRJ vinou válek ještě prohloubil a v současné době turisté ze země bývalé Jugoslávie tvoří dohromady přibližně pouze 1% podíl v celkovém počtu příjezdů.

Nejvyšších hodnot v počtu příjezdů dosáhla ČSSR v 70. letech, v době, kdy obě federace ještě patřily do socialistického tábora. Výrazně se v tomto období vymezuje rok 1975 s více než čtyřmi sty tisíci příjezdy. Avšak v ostatních letech se již počet turistů nedostává ani na poloviční hodnotu (viz tabulka č. 9).

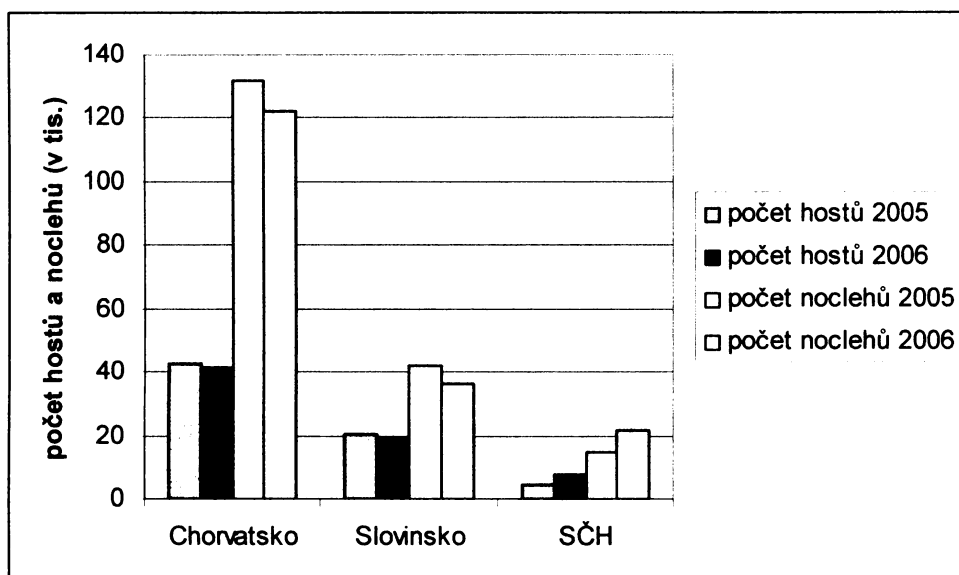
Tabulka č. 9: Počet příjezdů občanů SFRJ do ČSSR v letech 1970 až 1980

Rok	1970	1975	1976	1980
počet příjezdů (tis.)	99	424	106	165

Zdroj: Košťák (1982)

V 90. letech se vinou války snížil počet příjezdů na minimum, ČSFR a později Česko místo turistů přijímalo válečné uprchlíky. Po ukončení konfliktů se množství příjezdů začalo opět pomalu zvyšovat. Podle nejaktuálnějších dat z roku 2006 dorazilo do českých ubytovacích zařízení nejvíce turistů z Chorvatska, kteří také uskutečnili na našem území nejvíce noclehů, s odstupem za ním následují Slovinsko a SČH (viz graf č.15). Hodnoty pro Bosnu a Hercegovinu a Makedonii jsou velmi zanedbatelné a nejsou zvláště uveřejněné. Celkový podíl hostů i noclehů z bývalé Jugoslávie dosahuje pouze jednoho procenta a není pro český výjezdový CR příliš významný.

Graf č. 15: Počet hostů a noclehů z vybraných zemí bývalé Jugoslávie v Česku v letech 2005 a 2006

Zdroj: CzechTourism (2006, 2007)

Z grafu č.15 můžeme sledovat rozdílný vývoj v jednotlivých státech. Zatímco počet turistů z Chorvatska a Slovinska mírně poklesl, SČH zaznamenalo opačný trend v řádu desítek procent. Jednou z příčin nárůstu může být zlepšení ekonomické situace v SČH a také změna ve vízové politice od 1. 9. 2006, která umožnila snadnější a bezplatné získání turistických víz do Česka. Kromě SČH potřebují vízum ke vstupu na české území ještě občané Bosny a Hercegoviny a Makedonie. Slovinsko a Chorvatsko má s Českem bezvízový styk, Češi mohou do všech států bývalé Jugoslávie bez víz (MZV ČR, 2007). S lepší se životní úrovní v Srbsku, Černé Hoře, Makedonii a Bosně a Hercegovině lze očekávat v střednědobém časovém horizontu nárůst počtu turistů z těchto zemí, čísla pro Slovinsko a Chorvatsko se pravděpodobně nebudou výrazně měnit.

9. SWOT analýza a rozvoj CR

9.1 SWOT analýza

Ke stanovení priorit pro rozvoj CR v zemích bývalé Jugoslávie použijeme SWOT analýzu. Ta nám ukáže možnosti, kterými se mohou jednotlivé státy ubírat do budoucna. Z analýzy se vyvodí rady a doporučení, jak dále rozvíjet národní CR. Vyzdvihne klady regionu, které by se měly dále zvýrazňovat a propagovat, a zápory, které by se měly napravit a odstranit.

silné stránky:

- dobrá geografická poloha západních států, blízkost západní a jižní Evropy jako zdrojových trhů
- množství historických památek z několika kulturních směrů a jejich vzájemné prolínání (antické, katolické, pravoslavné, muslimské a židovské památky)
- množství kulturních akcí
- rozmanitost krajiny (hory, lesy, ostrovy, jezera, krasové oblasti)
- téměř nepoškozené životní prostředí
- 16 památek UNESCO
- zachovaná lidová architektura a folklór
- především na východě velmi levné služby
- dobré podmínky pro zimní sporty, horskou turistiku a adrenalinové sporty
- tradiční rekreační střediska na pobřeží Jaderského moře
- obrovské množství zatím neobjevených míst, především ve vnitrozemí
- významná lázeňská centra

slabé stránky:

- přetrvává strach z válek v 90. letech, obavy o bezpečnost, minové nebezpečí
- nutná „kulturní opatrnost“ turistů (nepoužívání národních symbolů jednoho státu u sousedů kvůli možným incidentům apod.)
- stále trvá nebezpečí vypuknutí nových konfliktů
- velmi špatná dopravní i turistická infrastruktura, především na východě (nedostatečné ubytovací kapacity a jejich nízká kvalita, špatná hygiena, nízký počet informačních center, absence doprovodných programů pro náročnější turisty, špatný stav cest atd.)

- válkami zničené a neobnovené památky, nedostatek financí na údržbu kulturního dědictví
- špatně fungující veřejná doprava a služby
- nedostatek financí na propagaci a rozvoj CR hlavně ve východních státech a jeho špatná koordinace
- většinou špatná znalost cizích jazyků, psaní azbukou v pravoslavných zemích
- nedostatečný počet kvalifikované pracovní síly v CR
- minimální investice do životního prostředí (východ) a jeho poškozování

možnosti:

- stabilní politická a bezpečnostní situace, vstup do EU a čerpání dotací z fondů EU
- rozvoj nízkonákladových dopravců a letecké dopravy v regionu všeobecně
- vzájemná spolupráce v propagaci států pod společnou a stále známou značkou (např. Jugoslávie), přeshraniční spolupráce regionů
- objeování turisty relativně zatím opomíjeného Balkánu
- investice do zimních středisek a horských oblastí
- investice do infrastruktury a služeb

nebezpečí:

- propuknutí nových ozbrojených konfliktů
- nedostatečné investice do infrastruktury, ubytovacích zařízení a služeb
- velká konkurence mezi turistickými centry v regionu
- podcenění nabídky doprovodných programů a propagace v zahraničí
- podcenění důležitosti vzdělání pro pracovníky v CR
- malá podpora podnikatelů, podcenění CR jako důležité složky hospodářství
- nedostatečný dozor státních orgánů na kvalitu služeb, poctivost obchodníků a dodržování hygieny
- nebezpečí v pouliční kriminalitě a organizovaném zločinu

Zdroj: Ministerstvo mora, turizma, prometa i razvitka (2003)

Ministarstvo trgovine i usluga (2000)

Slovenian Tourist Board (2007)

USAID (2006)

Nejpodstatnější body z výše uvedené SWOT analýzy jsou rozvinuté v následující kapitole č. 9.2. Autor s nimi polemizuje a přináší k nim vlastní názory, myšlenky a úvahy.

9.2 Priority rozvoje CR

Z uvedené SWOT analýzy můžeme určit možné priority pro rozvoj CR. Zároveň nám ukazuje na slabá místa a nebezpečí, která by mohla další rozvoj CR zpomalit, nebo dokonce zastavit. Uvedené body analýzy mohou posloužit ke stanovení národních plánů rozvoje CR.

Největší problém pro bezproblémové fungování CR na území bývalé Jugoslávie je bezpečnostní situace, která je především movitějšími západními turisty velmi citlivě vnímána. Viz graf č. 6 na stránce 28, kde lze vidět nápadný propad návštěvnosti v roce 1999, způsobený obavami z ozbrojeného konfliktu v Kosovu a následnou intervencí armád NATO proti Jugoslávské svazové republice. Po uklidnění situace je patrný výrazný nárůst příjezdů zahraničních turistů v roce 2000. Mnohem větší propad samozřejmě nastal v 1. polovině 90. let, kdy mezi lety 1990 a 1995 sledujeme pokles návštěvnosti o více než 70 % (viz graf č. 6). CR je negativně ovlivňován i válečnými relikty ve formě minových polí. Atraktivní horské oblasti Chorvatska, Bosny a Hercegoviny a Kosova jsou turisty kvůli minám míjeny. Z hlediska dalšího růstu CR je bezpodmínečně nutné rychlé vyčištění zaminovaných území. Z uvedených dat jasně vyplývá, že pouze stabilní bezpečnostní situace umožňuje CR růst. Na další vývoj bude mít rozhodující vliv konečné vyřešení statusu provincie Kosovo, které by mohlo region opět uvrhnout do násilí a následné stagnace nebo recese CR.

Se zkvalitňováním služeb v relativně levnějších zemích (např. Rumunsko nebo Bulharsko) se postupně stírají rozdíly s dříve lépe rozvinutou Jugoslávií, zejména s Chorvatskem. Se stoupajícími nároky turistů je nutná investice do turistické a dopravní infrastruktury, jinak hrozí odliv turistů. Investice jsou nezbytné k modernizaci a rozšíření ubytovacích, stravovacích a dalších turistických zařízení. Dále pro rozvíjení CR jsou důležité výdaje do infrastruktury pro snadnou dopravu turistů do rekreačních lokalit. Některé oblasti mají velmi špatnou dostupnost a ztrácejí tím na své atraktivitě. Finanční investice jsou nutné do zkvalitnění starých a výstavby nových silnic a dálnic, rychlostních železničních tratí a modernizaci a rozšíření počtu mezinárodních letišť. V případě Slovinska a Chorvatska se velmi daří ve zlepšování stavu silniční a dálniční sítě.

Státy bývalé Jugoslávie s přístupem k moři mají nejlepší lokalizační podmínky pro masový CR, který by měl být ale v zájmu ochrany životního prostředí a vzhledu

krajiny omezený na únosný stav. Podpora CR by se měla soustředit na zviditelnění kulturních památek, kterých je v regionu poměrně velké množství. Nedostatečná propagace se odráží v malém počtu poznávacích zájezdů, přičemž na relativně malém území, někdy i na jednom místě, lze za krátkou dobu zhlédnout např. historické objekty 4 náboženství (katolické a pravoslavné kláštery, mešity, synagogy). Na objevení nadále čekají nejen horské vesnice se zachovanou původní architekturou i stylem života, kde by se mohl rozvinout šetrný CR ve formě agroturistiky, což se již daří ve Slovinsku. Po olympijských hrách v Sarajevu měl region možnost obrovského rozmachu zimního druhu rekreace, který byl ale válkou zničen. V tomto odvětví CR dřímá velký potenciál, jenž by mohl probudit ekonomicky slabší horské oblasti. Nejdále se dostalo Slovinsko, kde stojí moderní lyžařské areály srovnatelné s centry v dalších alpských zemích. Velké investice do zimních středisek vkládá i Srbsko a Bosna a Hercegovina, ty jsou však zatím o dost pozadu.

Rozvoj CR by měl být bezesporu správně koordinován z národních centrál. Ty by měly nadále propagovat již známá a osvědčená místa a zároveň ukazovat dosud skryté a málo navštěvované oblasti nebo objekty. Národní centrály CR pro jeho větší dynamiku musejí spolupracovat, a to jak na celostátní, tak zejména i na regionální úrovni. Vytvořením přeshraničních turistických regionů (obdoba euroregionů) by došlo k propojení dosud spíše periferních pohraničních oblastí, CR často opomíjeným, a k jejich ekonomickému posílení. Tyto regiony by měly být charakteristické nějakými typickými znaky využitelnými na propagaci (např. krasová oblast kolem Plitvických jezer v Chorvatsku a v okolí sousedního bosenského Bihače). Podstatným faktorem pro správné fungování CR je i dostatečný počet kvalifikované pracovní síly a legislativa umožňující bezproblémové podnikání ve službách. Nedostatečné vzdělání ekonomicky aktivních ve službách a nekvalitní zákony mohou výrazně CR brzdit a vlády jednotlivých zemí musí tyto nedostatky odstranit.

Zdroj: Ministerstvo mora, turizma, prometa i razvitka (2003)
Ministarstvo trgovine i usluga (2000)
Slovenian Tourist Board (2007)
USAID (2006)

9.3 Projekty rozvoje CR

Na území všech států bývalé Jugoslávie probíhá realizace projektů na rozvoj CR. Zdrojem financí jsou nejčastěji národní vlády, EU a Spojené státy americké. Kromě Makedonie se všechny státy účastní i mezinárodních projektů a vzájemně spolupracují.

Bosna a Hercegovina:

- Welcome to Bosnia and Herzegovina - propagace CR financovaná rozvojovým programem USAID
- Studie rozvoje ekoturizmu v Tuzlanském kantonu
- Projekt zmapování turistických atraktivit Hercegovsko-neretvanského kantonu
- Zmapování ubytovacích zařízení okresu Trebinje
- Vznik kulturního a informačního turistického centra v Travniku
- Záchrana kulturního a přírodního dědictví obce Lukomir
- Vytvoření kulturních programů pro turisty ve 4 středobosenských historických městech
- Vytvoření interaktivního průvodce Bosnou a Hercegovinou

Zdroj: EU Newsletter. www.europa.ba/files/docs/newsletter/en/1-newsletter-mar05.pdf (2005)
USAID. <http://www.usaidcca.ba/index.php?otvori=citaj&id=66&lang=eng> (2007)

Černá Hora:

- Rozvoj ekoturizmu na Skadarském jezeře
- Projekt podpory škol zaměřujících se na vzdělání v CR
- Studie a realizace projektu udržitelného CR na pobřeží
- Projekt rozvoje CR na pobřeží v zájmu ochrany životního prostředí
- Vznik turistického městečka u Kotoru v investici 500 milionů USD
- Projekty na udržitelný rozvoj CR v NP Durmitor

Zdroj: Development Strategy for the Tourism Sector in Montenegro.
<http://www.vlada.cg.yu/eng/mintur/index.php?akcija=vijesti&id=23033> (2006)
K-education. www.k-education.at/keeducation.aspx/ (2007)
Montenegro Sustainable Tourism Development Project
<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/PROJECTS/0,,contentMDK:21369945~pagePK:41367~piPK:279616~theSitePK:40941,00.html> (2007)

Chorvatsko:

- Vyškolení průvodců NP
- Plán rozvoje CR v Ličko-senjské a Karlovecké župě
- Vytvoření experimentálního satelitního vysílání
- Plán podpory malých a rodinných hotelů pro roky 2007 až 2010
- Chorvatské hotelnictví v roce 2006
- Plán rozvoje CR pro město Varaždin
- CR vína: regiony Kutjevo-Baranja-Erdut-Ilok
- Vytvoření projektů a dokumentů na rozvoj CR v okrese Crikvenica
- Rozvoj CR v souladu s přírodou
- Program rozvoje ekoturismu v okrese Drenovci
- Analýza dopadu zvýšeného HDP na obrat hotelů v roce 2006
- Postoje a výdaje turistů a majitelů lodí
- Rozvoj CR ve východní Slavonii
- Analýza konkurenceschopnosti chorvatského CR
- Business Intelligence systém v CR
- Projekt podpory rozvoje CR pro rodiny s dětmi
- Podrobné zmapování sítě přístavů pro rekreační plavidla
- Projekt udržitelného CR u Jadranu
- Rozvoj CR přes poznávání fauny

Zdroj: Projekti u toku. <http://www.iztsg.hr/pregledprojekata/projektiutoku.html> (2005)

Makedonie:

- Projekt podpory škol zaměřujících se na vzdělání v CR
- Vytvoření turistického serveru Exploring Macedonia
- Projekt na vznik nadregionálního kulturního centra v městě Berovo
- Analýza a možnosti rozvoje ekoturismu
- Analýza stavu infrastruktury a jejího možného zlepšení
- Studie využití horských oblastí pro zimní sporty

Zdroj: K-education. www.k-education.at/keducation.aspx/ (2007)
Ministry of economy. <http://www.economy.gov.mk/default-en.asp?ItemID=28B11E74FA89E343B2C11821D178ED08> (2007)

Slovinsko:

- GOTHICmed - projekt s dotací 1 milion EUR na propagaci a vytvoření webových stránek o středomořské gotické architektuře
- WLT - 441 tisíc EUR na zlepšení kvalifikace osob ekonomicky aktivních v CR
- TRANSROMANICA – Dotace 2 miliony EUR na rozvoj mezinárodní cesty spojující románské památky 5 partnerských regionů
- SLEST – projekt na zlepšení jazykových dovedností zaměstnanců v CR ve výši půl milionu EUR
- TUDESLOVE II – program decentralizace CR na území Slovinska

Zdroj: EU Projects. <http://www.ntz-nta.si/en/default.asp?ID=5233> (2007)

Srbsko:

- Projekt podpory CR v historických objektech pomocí pořádání kulturních akcí
- Analýza rozvoje CR před a po válce a určení způsobů, jak dosáhnout původních výsledků
- Zhodnocení možností lázeňských center pro CR, zjištění možné vzájemné spolupráce
- Analýza možností rozvoje ekoturismu
- Studie konkurenceschopnosti Srbska v CR
- Analýza dostupnosti potenciálních turistických míst
- Projekt na možné zkvalitnění infrastruktury
- Projekt na zlepšení a rozšíření elektronických služeb pro turisty
- Definice zdrojových trhů a trendů a jejich možné přizpůsobení se ze srbské strany

Zdroj: Tourism strategy of the Republic of Serbia.

www.minttu.sr.gov.yu/pdf/srt_competitiveness_plan.pdf (2006)

Společné projekty:

Viaggiatori dell'Adriatico: Scrittura e percorsi di viaggio –

- projekt *Bosny a Hercegoviny, Chorvatska, Srbska a Černé Hory* na vytvoření centra pro koordinaci projektů místních vlád, turistických agentur a asociací

Tourist valorisation and modern pentathlon: the season of sport in central adriatic –

- projekt vzniku sítě sportovních center v *Chorvatsku, Srbsku a Černé Hoře*

UNESCO Sites of the Adriatic Euroregion: management and enhancement –

- projekt společné propagace památek UNESCO *Bosny a Hercegoviny a Chorvatska*

Actions for preparing an integrated touristic offer of both Adriatic coasts –

- příprava a studie vytvoření turistického portálu, informačních center a zkvalitnění vybraných turistických přístavů *Chorvatska a Bosny a Hercegoviny*

Cultural heritage in the Adriatic area : knowledge, preservation and enhancement -

- projekt ochrany a propagace historických památek *Bosny a Hercegoviny, Chorvatska, Srbska a Černé Hory*

In the Sounds of Places - hudební festival spojený s propagací kulturního a

přírodního dědictví *Bosny a Hercegoviny, Chorvatska, Srbska a Černé Hory*

DOSTWELL - projekt *Slovinska a Černé Hory* v hodnotě 1,265 milionů EUR na zkvalitnění wellness na evropskou úroveň

VISTORIA - program *Slovinska a Chorvatska* dotovaný 1,6 miliony EUR na stanovení postupů a strategií pro regionální rozvoj CR

SOLCAMP - výzkum možného využití solární energie ve *slovinských a chorvatských* kempech, dotace projektu 1,4 milionů EUR

Zdroj: EU Projects. <http://www.ntz-nta.si/en/default.asp?ID=5233> (2007)

INTERREG Adriatic Crossborder.

http://db.interregadriatico.it/contenuti/bo_lista_multiple_contenuti.asp?ambiente=Portale%20Interadriatico&area=unica&sezione=Struttura%20Portale&Destinazione=menu%20livello%201&area_default=unica&sezione_default=Struttura%20Portale&Destinazione_default=menu%20livello%201&dato_default=denominazione&contenuto_default=Home%20Page&bo_percorso_navigazione=%20%3E%20@@@%20...&LINGUA=English (2007)

9.4 Strategie rozvoje CR

Pro větší rozvoj CR si jednotlivé státy vytvářejí strategie a postupy na jeho podporu, bez nichž by se rozvíjel nekoordinovaně a pomaleji a nedosahoval by požadované efektivity.

Bosna a Hercegovina

Země jako celek nemá stanovené strategie rozvoje CR. Federace Bosny a Hercegoviny nemá strategii pravděpodobně vůbec vytvořenu, proto je níže pojednáno pouze o Republice srpské. Prioritou pro rozvoj je lázeňský a horský CR. Významně podporován bude ještě náboženský, tranzitní, lovný a rybářský CR a ekoturismus. Jako klíčové oblasti pro rozvoj CR byla vytyčena následující místa.

- NP Kozara s okolím – Mrakovica, Banja Mlječanica, monastýr Moštanica a památné území okolo města Donja Gradina
- Přírodní rezervace Bardača a údolí Vrbasu
- Turisticky-rekreační centrum Banja Vručica se zimními středisky na horách: Omar, Borja, Vučja planina
- Srebrenicko-drinská oblast
- Pohoří Jahorina
- NP Sutjeska s potenciálními lokalitami: Maglič, Zelengora, Treskavica
- Hercegovinská oblast s Bilečským a Trebinjským jezerem a pohořím Orjen
- Gornjo Sansko-Plivská oblast, jako potenciální zóna, s lokalitami: jezero Balkana, prales Janj, lokalita Sokočnica, pohoří Lisina.

Zdroj: Strategija razvoja turizma. http://www.mtt.vladars.net/srpski_lat/tur_strategija.html (2000)

Černá Hora:

- Spolupráce se soukromým sektorem
- Investovat do vzdělání pracovníků v CR
- Zlepšení kvality současné nabídky CR
- Zvýšení vícehvězdičkových kapacit
- Zvýšení diverzifikace a flexibility současné nabídky CR
- Přizpůsobení se současným požadavkům v CR
- Zajistit čerpání financí z fondů EU

Zdroj: Development Strategy for the Tourism Sector in Montenegro. <http://www.vlada.cg.yu/eng/mintur/index.php?akcija=vijesti&id=23033> (2006)

Chorvatsko:

- Dokončit privatizaci hotelů
- Zlepšit pozici Chorvatska na poli přílivu zahraničního kapitálu
- Dokončit tvorbu územních plánů pro CR Chorvatska za účelem ochrany atraktivních přírodních celků jako první krok k rozvoji udržitelného CR
- Pokračovat v ochraně životního prostředí představující turistický potenciál
- Vzdělávat pracující v CR
- Zlepšit infrastrukturu a kvalitu veřejné dopravy
- Rozvíjet celkovou nabídku v turistických centrech
- Zlepšit kvalitu ubytovacích zařízení
- Přilákat známé zahraniční hotelové řetězce na chorvatský trh
- Používat moderní trendy v komunikaci a marketingu

Zdroj: Croatian tourism development. www.mmtpr.hr/UserDocsImages/TOURISM-FINAL-2010.pdf (2003)

Makedonie:

- Rozpoutat silnou kampaň v zahraničních médiích a zvýšit povědomí zahraničních turistů o Makedonii
- Posílit sektor CR Ministerstva hospodářství, který bude kampaň ve světových médiích koordinovat
- Vytvořit propagační materiály nejméně v 5 cizích jazycích
- Přilákat investory do staveb velkých hotelů a renomované zahraniční cestovní kanceláře
- Podpořit ekoturismus, lázeňský, vinný a klášterní CR
- Vytvořit prezentaci kulturního a historického dědictví Makedonie
- Vytvořit typický makedonský skanzen jako národní turistickou atrakci
- Modernizovat infrastrukturu, vytvořit a zajistit turistická centra, kompletní nabídku kulturních akcí, pravidelnou dopravu, organizované výlety apod.
- Modernizace letišť a hraničních přechodů, zlepšit chování celníků a policistů
- Zmapovat a investovat do turistických atrakcí, muzeí, archeologických nalezišť ale také do hotelů, restaurací a kempů
- Spolupracovat s domácími i zahraničními podnikateli, kteří by chtěli postavit ubytovací zařízení pro cizí turisty

Zdroj: Program of the Government of the Republic of Macedonia. www.vlada.mk/Assets/program%20of%20the%20government%2020062010.pdf (2006)

Slovinsko:

- Zlepšit povědomí o Slovinsku jako o atraktivní, zajímavé a bezpečné destinaci ČR s různými turistickými nabídkami na základě propojení Alp a pobřeží Jaderského moře
- Změnit Slovinsko z tranzitní země na cílovou
- Zvýšit vzdělání zaměstnaných v ČR
- Zvýšit ubytovací kapacity hlavních destinací ČR
- Uchovat venkovský ráz krajiny a definovat jeho další využití
- Zlepšení kvality a konkurenceschopnosti slovinské turistické nabídky
- Zvýšit ochranu přírody a kulturního dědictví
- Zlepšit lůžkovou kapacitu horských chat a mládežnických ubytoven
- Zvýšit kvalitu a variabilitu nabídky a produktů turistických ekofare

Zdroj: Strategy of slovene tourism

[http://www.slovenia.info/pictures/TB_board/atachments_2/2007/Strategy_English_\(national\)_52_4872.pdf](http://www.slovenia.info/pictures/TB_board/atachments_2/2007/Strategy_English_(national)_52_4872.pdf) (2007)

Srbsko:

- Zvýšit počet vícehvězdičkových ubytovacích zařízení
- Přilákat mezinárodní hotelové řetězce
- Zvýšit počet turistických ekofare
- Rozvíjet kooperaci mezi státem, turistickými centrály a ubytovacím sektorem
- Zvýšit kontroly ubytovacích zařízení
- Zlepšit informovanost turistů a image země v zahraničí
- Vytvořit jasné označení kvality ubytovacích zařízení
- Zvýšit počet informačních turistických center
- Zkvalitnit legislativu
- Odstranit vysoký stupeň byrokracie a zlepšit podmínky pro podnikání v ČR
- Zlepšit kvalifikaci zaměstnaných v ČR
- Zvýšit počet říčních přístavů
- Investovat do zkvalitnění infrastruktury a veřejné dopravy

Zdroj: Master plan for tourism development of Serbia.

http://www.ceinet.org/download/sef_2002/41_Milojevic.pdf (2002)

Tourism strategy of the Republic of Serbia.

www.minttu.sr.gov.yu/pdf/srt_competitiveness_plan.pdf (2006)

Z výše vypsáných strategií rozvoje CR můžeme rozeznat 2 typy jejich zpracování. Většinou jde o obecně stanovené strategie, ale v případě Makedonie a především Republiky srpské mají konkrétnější podoby. Ve většině národních strategií najdeme jako priority zlepšení infrastruktury, vzdělání zaměstnanců v CR a kvality ubytování, které úzce souvisí se snahou o vstup zahraničních hotelových řetězců do jednotlivých zemí, které by výrazně zvýšily konkurenci. Uvedené strategie si jsou relativně podobné, výrazně se odlišuje pouze Republika srpská přímým vyznačením regionů, v nichž hodlá podporovat rozvoj CR.

10. Závěr

Na celém světě se CR stává významným ekonomickým činitelem, stále silnější váhu má i v Evropě. Především v zemích dříve patřících do socialistického bloku prodělal CR v uplynulých letech obrovský rozmach. Jugoslávie mohla tento rozvoj, pravděpodobně ale v menší míře, díky svému dřívějšímu specifickému postavení, kdy byla hojně navštěvována západními turisty, zažít také. Válka v regionu ale snížila CR na minimum, přesto se turisté vrátili a v současnosti je CR celého území bývalé Jugoslávie silnější než před rozpadem federace.

CR pro nástupnické státy bývalé Jugoslávie tvoří důležitou složku příjmů národního hospodářství. Především Chorvatsko a Černá Hora jsou na něm ekonomicky závislé, CR zde tvoří přibližně 20 % HDP. Pro obě země byl velmi důležitý rychlý návrat turistů po razantním propadu mezi lety 1991 až 1995, v případě Chorvatska se návrat podařil v kratším časovém horizontu, protože Černá Hora se stala ještě v roce 1999 společně se Srbskem cílem bombardování NATO. Tento konflikt způsobil další silnou recesi CR, která citelně zasáhla všechny země regionu. Makedonie zaznamenala další propad ještě na začátku tisíciletí, kdy v zemi došlo k ozbrojeným srážkám s albánskou menšinou. Celkový počet zahraničních turistů v zemích bývalé Jugoslávie roku 2006 se však oproti stavu z 80. let zvýšil a byla tak potvrzena platnost první hypotézy.

Koncentrace zahraničních turistů v regionu se značně liší. Nejvíce hostů tradičně míří do Chorvatska na pobřeží Jaderského moře. Dalšími turisty oblíbenými zeměmi jsou Slovinsko a Černá Hora, v druhé jmenované se CR velmi rychle rozvíjí, zatímco Slovinsko, které mělo výrazný náskok, spíše stagnuje a udržuje si své relativně dobré výsledky. Vnitrozemské převážně hornaté státy bývalé Jugoslávie nedosahují výrazné turistické popularity, přestože jejich podmínky pro rozvoj CR jsou velmi dobré. Jednu z příčin lze hledat v nedostatečné propagaci a přetrvávajícím obrazu válečné zóny a také větší vzdálenosti ke zdrojovým trhům. Ze zjištěných dat jsme zjistili, že drtivá většina zahraničních turistů na území bývalé Jugoslávie směřuje do přímořských středisek, a tím můžeme potvrdit platnost i druhé stanovené hypotézy.

Čeští turisté se na území regionu koncentrují v drtivé většině v Chorvatsku a v posledních letech i v Černé Hoře, kde se rekreují u moře (v průměru v obou zemích uskuteční 6 noclehů). Ve sledovaných zemích tvoří významnou část zahraniční

klientely, podíl se pohybuje mezi 7 a 9 %. Ve zbylých státech bývalé federace není podíl českých turistů tak vysoký, ale všude převyšuje minimálně jedno procento. Ve starších materiálech z 80. let nalezneme, že Češi tvořili přibližně 7% podíl zahraničních turistů a v 60. letech byli čtvrtou nejčastější národností, v meziválečné éře dokonce pomáhali zakládat CR na jugoslávském pobřeží Jadranu. Můžeme tedy potvrdit i třetí hypotézu.

Celkově můžeme prohlásit, že území bývalé Jugoslávie má obrovský potenciál pro další rozvoj CR, především v dosud málo navštěvovaných horských oblastech ve východní polovině regionu a na černoohorském pobřeží. S lepšími se dopravní dostupností a kvalitnějšími ubytovacími zařízeními a službami by se pobřežní oblasti mohly v budoucnu stát místem exkluzivních dovolenkových pobytů. V případě nedostatečných investic do dopravní a turistické infrastruktury a propagace by však region o pracně zpátky vybojované turisty mohl opět přijít.

Závěrem dodejme, že celou práci provázely komplikace se sběrem dat, množství se bohužel nepodařilo sehnat. Platí to zejména pro starší roky a pro výjezdový CR. Nesnáze způsobil i rozpad jugoslávské a československé federace, protože změnou statisticky sledovaných území se dosažené poznatky v některých případech zkreslily. Celkově se ale většina připravovaných témat podařila realizovat, i když to často nebylo bez potíží.

Použitá literatura a zdroje

- Aerodromi Crne Gore. <http://www.montenegroairports.com/podgorica/> (10. 8. 2007)
- Aerodrom Ljubljana dd. www.lju-airport.si (10. 8. 2007)
- Aerodrom Nikola Tesla Beograd. www.airport-belgrade.co.yu/ (10. 8. 2007)
- Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. <http://www.bhas.ba/arhiva.html> (1. 7. 2007)
- AUSTIN, R., C. (2006): Montenegro sets its sights high.
http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/articles/2006/11/27/reportage-01 (20. 7. 2007)
- BELEJOVÁ, M. (2003): Lázeňství v zemích střední a východní Evropy.
http://www.cot.cz/data/cesky/03_11/statistika_C1103.pdf (26. 7. 2007)
- Bosna.cz. <http://www.bosna.cz/> (10. 6. 2007)
- Bosna.unas.cz. <http://bosna.unas.cz/> (15. 6. 2007)
- Bosnia & Hercegovina. <http://www.bhtourism.ba/> (15. 6. 2007)
- Bosnian Institute. <http://www.bosnia.org.uk/default.cfm> (26. 7. 2007)
- Britannica, Book of the Year, 1992. Encyclopaedia Britannica, Chicago, s. 625
- BRKIĆ, D., PAPIĆ, K. (1965): Ekonomska geografija Jugoslavije. Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, s. 136-141
- Casino city. www.casinocity.com (26. 7. 2007)
- Casino review. <http://www.casinos-review.com/casinos> (26. 7. 2007)
- Centrotrans. www.centrotrans.com (8. 8. 2007)
- CroatiaEmb. <http://www.croatiaemb.net> (26. 7. 2007)
- Croatian national tourist board. <http://www.croatia.hr/> (16. 6. 2007)
- Croatian tourism development by 2010 (2003): Ministarstvo mora, turizma, prometa i razvitka. www.mmtpr.hr/UserDocsImages/TOURISM-FINAL-2010.pdf (21. 7. 2007)
- Croatia: Strong potential for tourism (2006): Euromonitor International.
http://www.euromonitor.com/Croatia_strong_potential_for_tourism_growth (31. 1. 2007)
- CUK, K. (2006): Croatian tourism takes off, despite obstacles.
http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2006/04/10/feature-03 (20. 7. 2007)

- Cultural tourism in Bosnia & Herzegovina (2006): USAID.
http://www.usaidcca.ba/fajlovi/BiH_Cultural_Tourism_-_Rosenbaum_-_Feb-06.pdf-105.pdf (27. 7. 2007)
- Čedok. <http://www.cedok.cz/ostatni/historie.aspx> (15. 7. 2007)
- Die Bahn. <http://www.bahn.de/p/view/index.shtml> (8. 8. 2007)
- Development Strategy for the Tourism Sector in Montenegro (2006): Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine. <http://www.vlada.cg.yu/eng/mintur/index.php?akcija=vijesti&id=23033> (22. 7. 2007)
- Dolasci turista po zemljama prebivališta. Federalni zavod za statistiku.
<http://www.fzs.ba/Turizam/turizam2005D.htm> (1. 7. 2007)
- EU Projects. Nacionalno turistično združenje. <http://www.ntz-nta.si/en/default.asp?ID=5233> (19. 7. 2007)
- European Commission Delegation to BIH (2005): EU Newsletter.
www.europa.ba/files/docs/newsletter/en/1-newsletter-mar05.pdf (28. 7. 2007)
- European Investment Bank Financing in Western Balkans. European Investment Bank. www.eib.org/projects/publications/eib-financing-in-western-balkans.htm (13. 8. 2007)
- Federalni zavod za statistiku. <http://www.fzs.ba/> (1. 7. 2007)
- Financing provided by the European Investment Bank in Croatia. European Investment Bank. www.eib.eu.int/Attachments/country/factsheet_croatia_en.pdf (13. 8. 2007)
- Find Croatia. <http://www.findcroatia.com> (16. 6. 2007)
- Gambleversity. <http://www.gambleversity.com/casino-directory-country.php?country=11> (26. 7. 2007)
- GoMacedonia. <http://www.gomacedonia.com/> (23. 7. 2007)
- GORGIEVA, M., POPOVSKI, K. (2004): Thermal spas in Macedonia.
<http://www.geothermie.de/egec-geothernet/igd2k1/Thermal%20spas%20in%20Macedonia.pdf> (26. 7. 2007)
- GOSLAR, A. (2003): The recovery of tourism in Slovenia. www.zrc-sazu.si/Zgds/glasgow/24.pdf (4. 7. 2007)
- Hidrometeorološki zavod Crne Gore.
<http://www.meteo.cg.yu/klimatologija.php?tip=godisnji> (30.6.2007)
- HLADKÝ, L. (1996): Bosna a Hercegovina, historie nešťastné země. Doplněk, Brno, 218 s.

- HRALA, V. (1996): Geografie cestovního ruchu. Idea Servis Praha, Praha, 168 s. Chorvatské turistické sdružení. <http://cz.croatia.hr/Home/> (16. 6. 2007)
- Il portale dei parchi italiani. <http://www.parks.it/world/> (17. 7. 2007)
- International Tourism Receipts, 1950-2005. UNWTO.
www.unwto.org/facts/eng/pdf/historical/ITR_1950_2005.pdf (30. 6. 2007)
- International Tourist Arrivals by Country of Destination. UNWTO.
www.unwto.org/facts/eng/pdf/indicators/ITA_europe.pdf (30. 6. 2007)
- International Tourism Receipts by country of Destination. UNWTO.
[http://www.unwto.org/facts/eng/pdf/indicators/ITR05_europe_US\\$.pdf](http://www.unwto.org/facts/eng/pdf/indicators/ITR05_europe_US$.pdf) (30. 6. 2007)
- INTERREG Adriatic Crossborder.
http://db.interregadriatico.it/contenuti/bo_lista_multiple_contenuti.asp?ambiente=Portale%20Interadriatico&area=unica&sezione=Struttura%20Portale&Destinazione=menu%20livello%201&area_default=unica&sezione_default=Struttura%20Portale&Destinazione_default=menu%20livello%201&dato_default=denominazione&contenuto_default=Home%20Page&bo_percorso_navigazione=%20%3E%20@@@%20...&LINGUA=English (28. 7. 2007)
- Investment possibilities in the Tourism sector in the Republic of Macedonia. Ministry of economy. <http://www.economy.gov.mk/default-en.asp?ItemID=28B11E74FA89E343B2C11821D178ED08> (8. 7. 2007)
- JANALÍK, J. (2006): Vývoj příjezdového cestovního ruchu po roce 1989 a jeho regionální diferenciacie v zemích Visegrádu. Ročníková práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PŘF UK, Praha, 43 s.
- JOVIČEVIĆ, D. (2006): Crna Gora može živjeti od turizma.
<http://www.slobodnaevropa.org/article/2006/07/10/2f136753-aa61-4ca7-ad8f-a24ce7570fa3.html> (28. 6. 2007)
- KAISER, C. (2000): Crimes Against Culture - the former Yugoslavia.
http://findarticles.com/p/articles/mi_m1310/is_2000_Sept/ai_66123036 (25. 7. 2007)
- KATANA, E. (2006): Fly fishing na rijeci Ribnik.
<http://www.slobodnaevropa.org/article/2006/06/10/3336ee27-6ab6-439e-b839-20a7b7a86eb2.html> (28. 6. 2007)
- KOŠŤÁK, V. a kol. (1982): Jugoslávie (SFRJ). Institut zahraničního obchodu, Praha, 188 s.

- KRAVČÍK, J. (2005): Bosna turisty opomíjená. Navýchod, 5, speciál, s. 32
- KUPKA, J. S. (2003): Balkánský sud prachu. Agave, Český Těšín, 141 s.
- K-education. www.k-education.at/keeducation.aspx/ (29. 7. 2007)
- Lexikon zemí '96. Fortuna Print, Praha, s. 151
- Macedonian cultural & informational center.
<http://www.macedonia.co.uk/client/index.aspx?page=5> (26. 6. 2007)
- Macedonia National Tourist Portal. <http://www.exploringmacedonia.com> (1. 6. 2007)
- Mesečni statistički pregled (2007): Republički zavod za statistiku Srbije.
<http://webrzs.statserb.sr.gov.yu/axd/en/drugastrana.php?Sifra=0008&izbor=odel&tab=1101> (6. 7. 2007)
- MIKESKA, M., ŠUPICOVÁ, M. (2004): Turisty v Srbsku a Černé Hoře. Navýchod, 4, č. 5, s. 12
- MILOJEVIĆ, L. (2002): Master plan for tourism development of Serbia.
http://www.ceinet.org/download/sef_2002/41_Milojevic.pdf (21. 7. 2007)
- Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. www.mzv.cz (8. 8. 2007)
- MIRVALD, S. a kol. (1996): Geografie cestovního ruchu. Pedagogická fakulta ZČU, Plzeň. 124 s.
- Montenegro.com. <http://www.montenegro.com/> (24. 7. 2007)
- Montenegro Sustainable Tourism Development Project (2007): The World Bank.
<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/PROJECTS/0,,contentMDK:21369945~pagePK:41367~piPK:279616~theSitePK:40941,00.html> (25. 7. 2007)
- NOVAK, M. (2004): Tourism Bolsters Croatia's Image.
http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2004/04/040426-MIRANDA-001 (20. 7. 2007)
- NOVÁKOVÁ, M., SOUKUP, O. (2000): Slovinsko. Olympia, Praha, 112 s.
- NOVOTNÝ, J. (1992): Poznáváme svět. Kartografie Praha, Praha
- PAVIĆ, R., STRAŽIČIĆ, N. (1970): Ekonomika geografija Jugoslavije: udžbenik za IV razred ekonomskih škola. Školska knjiga, Zagreb, 291 s.
- PIRJEVEC, J. (2000): Jugoslávie 1918–1992. Argo, Praha, 537 s.
- Počet zahraničních turistů v ČR, celý rok 2006. CzechTourism.
http://www.czechtourism.cz/files/statistiky/aktualni_data/turiste_cely_rok_2006.xls.pdf (2. 8. 2007)

Program of the Government of the Republic of Macedonia (2006): Government of the Republic of Macedonia.

www.vlada.mk/Assets/program%20of%20the%20government%2020062010.pdf
(21. 7. 2007)

Projekti u toku (2005): Institut za turizam.

<http://www.iztsg.hr/pregledprojekata/projektiutoku.html> (25. 7. 2007)

Publications & records (2001): House of Lords.

<http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200102/ldselect/-ldeucom/107/10715.htm> (10. 8. 2007)

RADULOVIĆ, V., RADULOVIĆ, M. (1997): Karst of Montenegro.

<http://www.asak.org.yu/karst/montenegro/mnkarst.html> (14. 7. 2007)

Republički hidrometeorološki zavod Srbije.

http://www.hidmet.sr.gov.yu/latin/meteorologija/stanica_sr.php?moss_id=274
(30.6.2007)

Rezultati turističke sezone 2006. godine. Ministarstvo turizma i zaštite

životne sredine. www.gom.cg.yu/files/1167142388.pdf (1. 7. 2007)

Saopštenja statistike ugostiteljstva i turizma (2004 – 2007) Republika Srpska, Republički zavod za statistiku.

<http://www.rzs.rs.ba/SaopstenjaUgosTurLAT.htm#2006> (1. 7. 2007)

Sarajevo International airport. www.sarajevo-airport.ba (10. 8. 2007)

Serbiainfo. <http://www.serbia-info.com/> (26. 7. 2007)

Skopje Alexander The Great Airport. <http://skp.airports.com.mk/> (10. 8. 2007)

Slovenian Tourist Board. <http://www.slovenia.info/> (15. 6. 2007)

Statistics on tourism and the elaboration of a tourism satellite account (2006):

USAID. www.usaidcca.ba/fajlovi/BiH_Tourism_Statistics_-_Falconi_-_Mar-06.pdf (28. 8. 2007)

Statistički godišnjak Jugoslavije 2001. Savezna republika Jugoslavija - Savezni zavod za statistiku, Beograd, s. 333 - 340

Statistički godišnjak 2006. Zavod za statistiku Crne Gore.

<http://www.monstat.cg.yu/Publikacije/Statisticki%20godisnjak%202006.zip> (1. 7. 2007)

Statistički ljetopis 2006. Republika Hrvatska - Državni zavod za statistiku.

<http://www.dzs.hr/default.htm> (1. 8. 2007)

- Statistični letopis Republike slovenije 2006. Statistični urad Republike Slovenije. http://www.stat.si/letopis/index_vsebina.asp?poglavje=25&leto=2006&jezik=si (30. 6. 2007)
- Statistika (2000 – 2007): Ministarstvo mora, turizma, prometa i razvitka. <http://www.mmtpr.hr/default.asp?id=976> (1. 7. 2007)
- Strategija razvoja turizma (2000): Ministarstvo trgovine i turizma. http://www.mtt.vladars.net/srpski_lat/tur_strategija.html (22. 7. 2007)
- Strategy of slovene tourism (2007): Slovenian Tourist Board. [http://www.slovenia.info/pictures/TB_board/atachments_2/2007/Strategy_English_\(national\)_52_4872.pdf](http://www.slovenia.info/pictures/TB_board/atachments_2/2007/Strategy_English_(national)_52_4872.pdf) (21. 7. 2007)
- ŠTAVLJANIN, D. a kol. (2007): Samo Monako skuplji od Dubrovnika. <http://danas.org/article/2007/07/09/f15d6cca-e6aa-448d-a591-e0570f24d22f.html> (28. 6. 2007)
- TAIT, L. (2006): Croatia: Arrivals soar in last five years. http://www.euromonitor.com/Croatia_arrivals_soar_in_last_five_years (31. 1. 2007)
- Tourism association of the Federation of Bosnia and Herzegovina. <http://www.tourism.ba/> (15. 6. 2007)
- Tourism Montenegro. <http://www.tourism-montenegro.com/> (16. 6. 2007)
- Tourist flow in Serbia for year 2006 (2007): National Tourism Organization of Serbia. http://www.serbia-tourism.org/srpski/vesti2/evesti.php?strana=1#vest_4 (16. 7. 2007)
- Tourism in the Czech Republic - Facts & Figures 2005 (2006): CzechTourism. http://www.czechtourism.cz/files/statistiky/statistiky_letak_2005.pdf (2. 8. 2007)
- Tourism strategy of the Republic of Serbia (2006): Ministarstvo trgovine i usluga. http://www.minttu.sr.gov.yu/pdf/srt_competitiveness_plan.pdf (24. 7. 2007)
- Travel and tourism in Bosnia-Herzegovina (2006): Euromonitor International. http://www.euromonitor.com/Travel_And_Tourism_in_Bosnia_Herzegovina (31. 1. 2007)
- Travel and tourism in Croatia (2006): Euromonitor International. http://www.euromonitor.com/Travel_And_Tourism_in_Croatia (31. 1. 2007)
- Travel and tourism in Macedonia (2006): Euromonitor International. http://www.euromonitor.com/Travel_And_Tourism_in_Macedonia (31. 1. 2007)

- Travel and tourism in Slovenia (2006): Euromonitor International.
http://www.euromonitor.com/Travel_And_Tourism_in_Slovenia (31. 1. 2007)
- TravelVideo.tv. http://travelvideo.tv/news/index.php?id=C0_136_1 (25. 7. 2007)
- Turistička organizacija Srbije. <http://www.serbia-tourism.org/> (15. 7. 2007)
- Turizam vo Republika Makedonija (2004 – 2007): Republika Makedonija, Državen zavod za statistiku.
http://www.stat.gov.mk/english/statistiki_eng.asp?ss=14.02&rbs=1 (30. 6. 2006)
- UNWTO World Tourism Barometer (2007): UNWTO.
www.unwto.org/facts/eng/pdf/barometer/unwto_barom07_2_en_excerpt.pdf (30. 6. 2007)
- VASIĆ, A. (2005): Kláštery – obdivuhodné památky Srbska a Černé Hory. Navýchod, 5, speciál, s. 14-16
- Visit-montenegro.com. <http://www.visit-montenegro.com/> (16. 6. 2007)
- VOPAVOVÁ, M. (2007): Česká revoluce na Jadranu! Děti paštikářů jedou na plné pecky. http://cestovani.idnes.cz/ceska-revoluce-na-jadranu-deti-pastikaru-jedou-na-plne-pecky-pqh-/igsvet.asp?c=A070802_164950_igsvet_tom (14. 8. 2007)
- WARSZYŃSKA, J. (2000): Geografia turystyczna swiata. PWN, Warszawa, I.-II. díl, 836 s.
- Welcome to Bosnia and Herzegovina.
<http://www.usaidcca.ba/index.php?otvori=citaj&id=66&lang=eng> (27. 7. 2007)
- Western Balkan regional conference on tourism (2005): UNWTO. www.world-tourism.org/regional/europe/PDF/2005/sarajevo/sarajevo.pdf (26. 7. 2007)
- World casino directory. www.worldcasinodirectory.com (26. 7. 2007)
- World Heritage List (2007): UNESCO. <http://whc.unesco.org/en/list> (27. 7. 2007)
- Zagreb-airport. www.zagreb-airport.hr (10. 8. 2007)
- ZEBIĆ, E. (2006): Rusi sve više ulažu u Hrvatskoj.
<http://www.slobodnaevropa.org/article/2006/07/10/00d77cb1-7835-4558-b021-50b50d5827f2.html> (28. 6. 2007)
- ZUVELA, M. (2007): Bosnia's newfound tourism.
<http://features.us.reuters.com/destinations/news/L20239376.html> (31. 7. 2007)

Přílohy

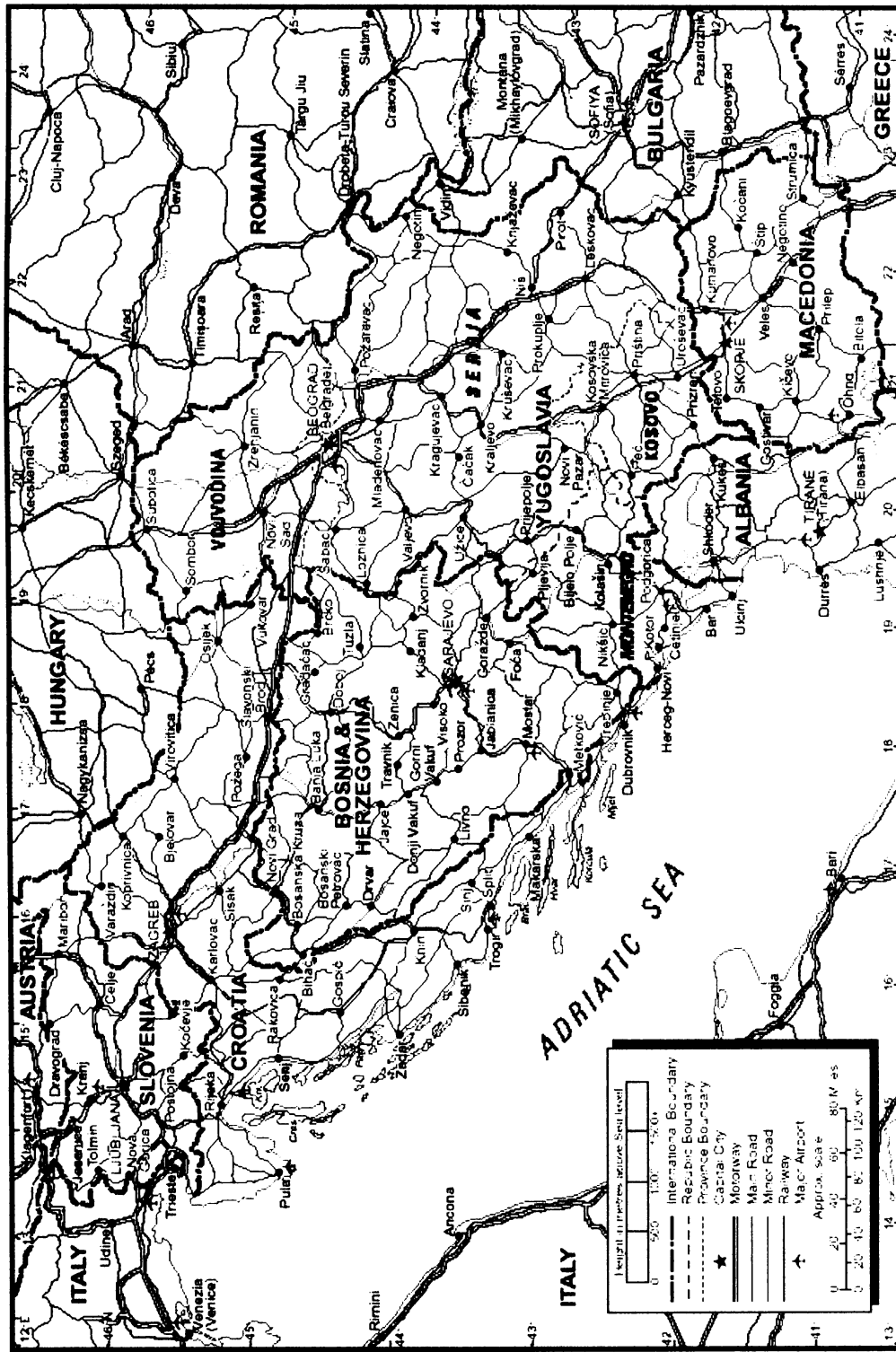
Seznam příloh

Příloha č. 1: Bývalá Jugoslávie

Příloha č. 2: Památky UNESCO na území bývalé Jugoslávie

Příloha č. 3: Národní parky na území bývalé Jugoslávie

Příloha č. 1: Bývalá Jugoslávie

Zdroj: Publications & records (2001)

Příloha č. 2: Památky UNESCO na území bývalé Jugoslávie

Bosna a Hercegovina	Starý most a jeho okolí v Mostaru most Mehmeda Paši Sokoloviče ve Višegradu
Černá Hora	historické jádro Kotoru Durmitorský národní park
Chorvatsko	historické jádro Dubrovníku historické jádro Splitu s Diokleciánovým palácem historické jádro Trogiru komplex eufrasijské baziliky v Poreči katedrála sv. Jakuba v Šibeniku Plitvická jezera
Makedonie	přírodní a kulturní bohatství regionu Ohrid
Slovinsko	Škocjanské jeskyně
Srbsko	Stari Ras a Sopočani klášter Studenica středověké památky v Kosovu komplex Galeriova paláce v Gamzigradu

Zdroj: UNESCO (2007)

Příloha č. 3: Národní parky na území bývalé Jugoslávie

Černá Hora	Biogradska gora	Bosna a Hercegovina	Kozara
	Durmitor		Sutjeska
	Lovčen		Trebević
	Skadarské jezero	Makedonie	Galičica
Chorvatsko	Brijuni		Mavrovo
	Kornati		Pelister
	Krka	Slovinsko	Triglav
	Mljet	Srbsko	Djerdap
	Paklenica		Fruska Gora
	Plitvická jezera		Kopaonik
	Risnjak		Šara
	Sjeverni Velebit		Tara

Zdroj: Il portale dei parchii italiani (2007)